

УДАРНІК

МН 29-1
5

№ 12

ОТДЕЛ
НАЦИОНАЛЬНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

СЫКТЫВКАР — 1937

У Д А Р Ы І К

НМ 294
5

ХУДОЖЕСТВОА СӨВЕТСКОЈ ЛІТЕРАТУРА
КОМІЖУРНАЛ

ЛЕЗО СӨВЕТСКОЈ
ПИСАТЕЛЈАС СОЈУЗЛОН
КОМІ ПРАВЛЕНІЕ

№ 12

ОТДЕЛ
НАЦИОНАЛЬНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Фекабр 1937 во

У Д А Р Н И К

КОМИ ЛИТЕРАТУРНЫЙ ЖУРНАЛ
ОРГАН КОМИ ПРАВЛЕНИЯ ССП

№ 12

ДЕКАБРЬ 1937 ГОД

БӨРЈЫҒАН ЛУН

Праһник лунса паскөмөн вај вөччө,
Том і пөрыс, мужчина і ныв;
Төждысөм мед һекущөм ез төдчы,
Ез мед чукрав талун чужөмвыв.

Улічајас, паскыджык туј востөј!
Терыбжыка сөлөм! Вывлаң јур!
Медвоҙөн ми сещөм права бостім,
Кущөм мiрас мөдлаыс оз сур.

Ужјас вылө, шојччөм вылө право,
Челаҗасөс велөдны пыр мед,
Сіктын, карын, вөрын, степын—право
Мортөн кывны-төдны астө тед.

Право—ворсны, һумјавны і сывны,
Право—төдны кыс мыј лоі кор,
Право—кужны скрипка ворсөм кывны,
Мед ен окав, код тед мустөмтор.

Ичөтјасөс лептөј вај балконө:
Җола дырсаң тыдалас мед тан,
Кызі мунө Стаљинскөј законөн
Кыпыд, долыд, вынјөра страна,
Көни налөн батјасыс да җедјас
Коллавлісны ыпјалана кад,
Кодлыс блескө, слава да победа
Воҙө нуны налы лөб рад.

Коміөдик Грiш Саш.

ВИҶА ОЛАН, ШОТА РУСТАВЕЛИ!

Грузинскөй народ, коді вөлі пөдтөма царизмөн, век-жө аҗыліс ас пыщыс помаслытөм вын серавны і сывны. Уна сурс војасса помаслытөм томлун ез дугдыв бушутны сїјө сөнјасын. Вулканическөй недрајасыс савкїсны сыланкывјаслөн пуан-пөс клучјас,—і народ калїтїс ассыс сөблөмсө тајө целебној клучјасын...

— Мыј сылан?—јуасліс путешественник корыс старіклыс.

— Тїгр куө пастасөм вітаҗ жылыс.

— Мыј сылан—јуавліс сїјө том зонлыс, коді шога копырвіҗїс верстак дорын.

— Тїгр куө пастасөм вітаҗөс.

Сїјө јуасліс профессионалној певецлыс і базарној кесјылөс-детїнкалыс, маҗарлыс, куҗнечлыс, пажалшщїклыс, шорыклыс, лудїлшщїклыс, гончарлыс, езыс украшенїејас вөчалыс пөрыс мастерлыс, шомјөв вузалыслыс:

— Мыј сылан?

І кывліс:

— Тїгр куө пастасөм вітаҗөс.

І кажитчыліс бокөвөј мортлы, мыј став тајө страна настаыс вослалө гігант—міча да страшној чужөма төдтөм морт; кіас сылөн вөлі меч, а косвыјасаң өшалө гөгөрыс барслөн віҗа ку...

Абу, шуөны, му вылын кар, коді ескө вөлі горажык да шумажык Грузїјалөн столица дорыс—Тбілісі дорыс. Сїјөс-нын тыртө оз бујволјаслөн баксөм да корысјаслөн лөвтөм. Трамвајјаслөн звөн, автомобилној сїренајаслөн гудокјас, садјаслөн шөвк шум, парусјас моз шоныд төлөн тырөм тентјаслөн кышакылөм, восса өшіңјас сажын скрипкајаслөн сылөм, патөфонној пластїнкајасын старїнној кјаманчјаслөн сылөм, Куралөн ызгөм—і серам,—гора грузинскөй серам.

Тбілісі—цветникјаслөн кар, тротуарјас да мостовөјјас костыи паскөдчөмаөс веж газонјас, а ҳорїҗјас бытө өпјалөны, лолалөны пыщсаң гөрд, лөз, оранжевөј біөн. Карса ҳорїҗјас вестын жунгөны зарні малазіјас.

Шуда карлөн җеркалној вітрїнајасын мыччөдөма старїнној паскөма мортлөн портрет. Сылөн вөсныдїк чуңјас да мїндаљ коф сїнјас. Тајө—Шота Руставелї, сїзім со воыс унжык арлыда кувлытөм морт, кодї празднујтө ассыс чужан лунсө 1937 воын.

Вїтрїнајасын уна со кнїгајас пөвсын сулалө мїчаыс-мїча кнїга. Сы вылын серпасалөма тїгр куө пастасөм сїјө гігантис, кодї вет-

лӧдліс Грузія пагта сурс сыланкыясын і азгіс, дырӧн, ассыс законнӧй керкасӧ. Ӧні сіҗӧ век кутас овны мірлӧн медгырыс поемајасса геројјаскӧд орчӧн: Одіссейкӧд,—Еллінкӧд, Зораб-дефімкӧд—Іранецкӧд, роч былнајасса багатырјаскӧд.

І Пушкин і Лермонтов-на кывлісны јешщӧ Руставіса Шота јылыс. Но вермісны-ӧ најӧ тӧдмасны ськӧд, кодӧс зѣбӧма тӧдтӧм кыв сізім томан сажӧ? Кавказ вӧлі роч поетјаслы шог да ізгнаніје местаӧн. Вывті уна шогыс пуіс најӧ сӧлӧмјасын, вывті сӧкыд вӧлі асланыс тујыс свобода да прізнаніје бердӧ, медым кежавны сыыс „немјас пыщлан“.

Но коді-нӧ вӧлі сіҗӧ, Шота Руставелыс? Біографія сьлӧн абу тӧдса, ачыс сіҗӧ аслас поемаын вісталӧ сы јылыс, мыј овліс Руставі віктын Месхетіјаын. Народнӧй преданіје вісталӧ таҗі-жӧ. Ӧткымын біографјас век-жӧ лыддӧны, мыј сьлӧн чужаніныс ӧніја Тбілісісан Асыввывланын. Овліс сіҗӧ даскыкӧд нем помын, даскојмӧд нем заводітчӧн, кор важ Грузіјалӧн культураыс јона вылӧз кыптыліс. Грузія, аслас географіческӧй положеніје серті, вӧлі кык культурајас—јевропейскӧй да восточнӧй культурајас ӧтлаасанінын. Секса јевропаса шуштӧм карјасӧ, сіҗӧ ізуверскӧй манастырјасӧ, феодалјаслӧн замокјасӧ, кодјас вӧліны пемыдӧс кыз рӧзбојныкјаслӧн прітонјас, ӧвтис-нын локтан історіческӧй тулыслӧн медвоzza асја тӧвруыс, заводітісны чужны медвоzza кӧјдысјас, кодјасӧс вӧлі кӧзӧма ылысса потомстволы антїчнӧй кадјасса культураӧн. Петасјасыс налӧн вӧліны слабӧс да нінӧм вермытӧмӧс: кык нем-на торјӧдліс јевропаӧс воzӧ лоан событіјејасыс. А Грузіјаын—пламеннӧй Колхідаын чужі-нын ловја мӧвп, јургісны выл вольнодумнӧй речјас. Бесплатнӧй божество јылыс сӧрӧм пыдді,—пріродалӧн творітыс да кувлытӧм вынјас јылыс мӧвпјас, земнӧй мірлӧн брєнност јылыс сӧрӧм пыдді,—морта-морт костын дружбаӧн да радејтӧмлӧн велікӧй правајас јылыс мӧвпјас, веѣмовство да нывбабајас греховност мањіја пыдді,—мӧвпјас нывбаба јылыс, коді вермӧ властвујтны мужчінајаскӧд ӧткоѣа,—став тајӧ іѣејајасыс возрождєніјелӧн јургісны Грузіјаын воzжык Рімын дорыс.—„Ғігр куӧ пастасӧм вітаз“ сіҗӧ філософскӧй афорізмјасӧн да смел образјасӧн талы прімер.

„Вітаз“ подулӧ пуктӧма, тыдалӧ, іранскӧй мојдкыв. Но мојдкывлӧн прімітївнӧй образјас мїчмӧдӧма тані сіҗӧ древнӧй антїчнӧй культураӧн, коді лоі бӧрынжык сіз-жӧ јевропейскӧй Реңессанс поѣулӧн. Колӧ чајтны, мыј бостіс сіҗӧс уна старіннӧй кнїгајасыс. да колӧ чајтны, мыј уна пуѣшєствїјеыс бостіс сіҗӧ озыр да уна пӧлӧс опытсӧ, кодӧн бура тыртіс „Вітазӧс“. Аравіјалӧн філософїчност, Іранлӧн пышнӧй героїка, Војвыв мїньєзінгерјаслӧн романтика—ӧтувтӧма тајӧ поэма мїрӧвӧй сокровіщніцаын.

Но Руставелі олан кадга стројыс—монархіческӧй абсолютізм—вӧлі прогрєссївнӧјӧн кнѣжєскӧй феодалїзм серті, кодлӧн немыс вӧлі колӧма-нын. Феодалнӧй сістєма вӧлі збылвылассӧ узаконітӧм бандітізм да разбојнічєство сістємаӧн. Шота Руставелілӧн местаыс вӧлі чєловєчєстволӧн прогрєссївнӧй вынјас лагерын.

Історіја пӧштї оз тӧд прімерјас, медым морт, коді аслас кадлы вӧлі реакціонерӧн, вермыліс ӧзтыны сьлӧмјас кыпыд біӧн.

Прогрєссївност Шоталӧн Руставаыс вӧлі, ѣерт, і нӧті єз грузїнскӧй цар дор офіціалнӧја сулалӧмын, а свободомыслїєын, енертіјаын, мїр вылӧ тыр наѣејаа візӧдласын, кодјасӧс сєтӧ мортлы сӧмын сьлӧн творческӧй участїје історіческӧй процессын,—сьлӧн

ужыс воҗо лоана вылӧ, важыслы локвылӧ. Бӧрынжык, кор стројыс, кодӧ вӧлі коркӧ прогрессивнӧјӧн, җӧкӧз пӧрысмӧс да лоӧс реакционнӧјӧн, кор духовенстволӧн засӧліје Грузіјаын лоӧ торја чорыд, „Тӧгр куӧ пастасӧм вӧтаҗ“ вӧлі запретиӧма, кыз јеретицескӧј кыга. Попјас, манакјас, князјас ужасатчылісны Руставелӧ образјас смеллунӧн, најӧ олас вынӧн; најӧ поступокјас вескыдлун дружбаын верност, мӧрлыг мӧчлунјас ыҗдӧдлӧм, нывбабајас ловја мӧчлун воспеватӧм, мортлӧн морт бердӧ уваженӧје, нывбаба дӧнӧ уваженӧје,— ставыс повӧддӧліс најӧс, ставыс налы вӧлі ӧпаснӧ. Но народ тӧдліс „Вӧтаҗӧс“. Сојасӧн ветлан устнӧј отрывокјасын, устнӧј цитатајасын, устнӧј упрошценнӧј вариантјасын тӧгр ку новлыг гулајтӧс страна паста, вужліс гранцајас вомӧн, овліс Иранын, Турціјаын, матӧ Асыввывса став странајасын. Стариннӧј кыгајас сӧз-жӧ ез кујлыны вес. На вылыг спӧсыватлӧсны, мукӧд дырјӧ најӧс гусавлісны, кыз материалнӧј ценностӧс. Вӧтаҗ аслас странствӧјејасын воӧс весӧг руа Британскӧј діјас вылӧҗ...

Мыјыс-нӧ исторіја сетӧс Шота Руставелӧлы бессмертӧјесӧ? Мыјӧн сӧјӧ заслужитӧс тајӧс?

Пыщкӧс тема Руставелӧлӧн: ыҗыд уваженӧје морт дӧнӧ да быд буртор дӧнас, мыј морт пыщкын ем.

Руставелӧлӧн геројјас некор оз изменатны—нӧ дружбаын, нӧ радејтӧмын, нӧ косын. Јорт-јортлы да мӧда-мӧдлы, бытӧтӧ југјалӧны став достоӧнствојасыс, кушӧмӧн сӧмын вермӧ обладајтны морт.

Реакціја кадјасӧ, став вылӧсӧ пӧдтыгјаслы вына чувствојасыд да героическӧј мӧвпјасыд локжыкӧс јог пуртыс.

Тајӧ сы вӧсна, мыј поетическӧјсан полӧтическӧј кыв вылӧ вужӧдӧмӧн, морт достоӧнство ідејаыд вермӧс јуркнӧтны, кыз морт правојаслӧн декларација, героӧзм ідејаыд, кыз убежденӧјејаслы верност да подвӧг вылӧ даслун. Попјаслы, сановникјаслы, купечјаслы колӧ вӧлі воспитатны җоланӧк, слабынӧк, кельдӧнӧк мортӧс, кодӧ некушӧм ногӧн оз саммы подвӧг вылӧ.

Нӧ важ Грузіјаын, кодӧс пӧдтыліс царӧзм, нӧ царскӧј Россіјаын ташӧм произведеӧнӧјејас, кыз „Тӧгр куӧ пастасӧм вӧтаҗ“ ез ескӧ вермыны лоны прӧнӧмајтӧмаӧс да кыпӧдӧмаӧс.

Шота Руставелӧ, кызӧ і став медбур творецјасыс колӧм эпохајаслӧн, прӧнадлежитӧ мӧјанлы, мӧрӧвӧј културалы законнӧј наследникјаслы, прӧнадлежитӧ мӧјан великӧј эпохалы, кодӧ вынӧдӧдӧ правојассӧ человекескӧј личностлыг Сталинскӧј Конституціјаӧ зарнӧ шыпасјасӧн гӧжӧмӧн.

Руставелӧ народнӧј.

Җонвӧҗа.

Ужалыг мортлы, лӧсалана вына да целнӧј чувствојас, сылы лӧбалана јаркӧј да свежӧј воспрӧјатӧјејас. Народ вынӧјра,—і аслас вынӧјр чувствоыс ез дугдыв овны ужалыг морт сӧлӧмын весӧг сек, кор сӧјӧ вӧлі медса јона увтыртӧма.

Искусствоын став вынаыс да целнӧјыс јӧжӧ народнӧј сӧлӧмӧз.

Җонвӧҗа морт радејтӧ, медем поетическӧј герој вӧлі скодитӧ мыјӧнкӧ сы вылӧ ас вылас, сӧмын уна дас пӧв ыҗдӧдӧмӧн да автор сӧмпатіјаӧн јарјугыда југдӧдӧмӧн.

Нӧшта револуціјаӧз-на грузинскӧј крестанӧн, рабочӧј, ремесленник сывлывлӧсны местаыс-местаӧ ветлӧдлыг „Тӧгр куӧ пастасӧм вӧтаҗыс“ отрывокјас.

Грузіяса шоныд војјаслѳн чујмѳдан лѳнлуныс, сїѳ лунјаслѳн шыалѳмыс да југыдлуныс, сїѳ мулѳн озырлуныс, сїѳ народлѳн благородство, храброст да мывкыд—ставыс тајѳ ем Руставелѳлѳн.

Но ассыс поемасѳ раѳејтѳмѳн, важ мојдкывјѳс моз мојдѳмѳн, грузїнскѳј народ ез вермы тѳдны, кушѳм сылѳн мїрѳвѳј тѳдчанлуныс култура їсторїјалы, ез вермы паскѳдны сїѳс рытыввылѳ, ез вермы їзучајтны. Сыѳѳ-ѳ вѳлі народлы. Шѳјтыс певецјас кывјас сертї сїѳ сывліс да ѳекламірујтліс, кыз кужліс, шыг кынѳмсѳ јонжыка зелѳдѳмѳн.

Сѳветскѳј власт да лѳнїнско-сталинскѳј націоналнѳј полїтіка нѳртїсны народлыс вѳвлѳм турмасѳ свободнѳј народјаслѳн дружескѳј сојузѳ.

ѳні Шота Руставелїлыс јубїлеј празднујтѳны не сѳмын їскусстволѳн да наукалѳн јѳзјас, не сѳмын спеціалнѳј їнстїтутјас да акаѳемїјас,—празднујтѳны велїкѳј Сѳветскѳј Сојузлѳн став народјас.

Грузїнскѳј колхознїк востѳ важ тѳдсалы ассыс выл керкасѳ, кѳнї ем ѳні нан, ї вина, ї ма, ї винограднѳј корјас вылын вы, ї зорїјас, ї старїннѳј зурна, ї московскѳј патефон, сѳстѳм паласјас гѳстјаслы, ї кыга тыра полкајас.

Кѳмїѳдїс *I. Осїнов.*

„БАЖКАЛ“

(Капитан К-лөн вист)

Тајо вөлі вына советскөј өтi жу берегын, ічөтiк карын. I кодi ескө верміс думыштны, кодi ескө верміс шуны, мыј... А колө шуны, разберітчанныд асныд...

I. ПОС ДОРЫН КЕРКА

Кар сајса улыч куза котөртiс челаф чукөр. Кар помасiс төдлытөг, улыча вужіс шоссеө, кодi нужалөма шочінік керкајас, јөрјас пөлдөн, чој паныд, көрттуј пос дорө. Зік шоссе бердын, поссаң ңеылын, сулаліс ічөтiк керка. Сетчө і котөртiсны челаф. Гажаа горзөмөн да ызгөмөн штурмујтiсны кiлчө.

— Төтә Аңа, төтә Аңа!—горзiсны челаф уна сiкас гөлөсөн.

Керка өзөсыс мыччысiс куз да јон нывбаба. Сiјө мелiа ңумјаліс челафлы. Кiас сылөн вөлі тасті тыр оз.

— Оз, оз, оз,—горзiсны челаф.

Нывбаба пуксiс кiлчө помө, оз тыра тастісө пуктiс пізөс вылас. Өтi здукөн тасті дiнө ңужөдчiсны уна дас кi.

— Лебач піјантө верданыд,—шуіс матытi муныс суседка.—I оз дөзмөдны најө тiјанөс? I кымын во-ңин накөд ноксад!

— Мыј-нө тi, Марја Андрејевна, да верман-өмөј ташөмјассыс дөзмыны!

— I рафејтөны-жө најө тiјанөс, Анна Васілјевна!—шуіс суседка.—Ме чајта, рөднөј мамнысө оз сещөма рафејтны.—I друг, тонсө вежөмөн, стрөга јуаліс бокын сулалыс фетiнкалыс:

— Ңиколај, кытчө воштiн бағыдлыс флагјассө? Волы, волы, сорванец, гортад, сурыштас теныд орекi вылад! Војнас фeжурствө вылө мунны, а флагјасыс абуөс.

— Мыј-нө тi, Марја Андрејевна, сещөм локыс сы вылө. Вегіс өмөј дурыштны-ңин ңеуна оз поз?—шуіс төтә Аңа. Сiјө бостіс фетiнаөс кiөдыс да кыскіс аслаңыс.

— Со пыр таз,—шуіс Кола.—Көні мыј оз ло, пыр сөмын ме мыжа.

Төтә Аңа ордын Кола вөлі щөкыда воыс гөстөн. Мелі нывбаба пыр кужліс аскадө лөнөдны, бурөдны фетiнаөс, да, буракө, сiјө збылыс рафејтiс төтә Аңаөс мамсыс јонжыка. да і мукөд челафыс луннас ңекымыныс котөртлісны сы дорө: то кыжкала, то кролікјасөс вiзөдлыны, то јуавны, кызi гулулыс кок көртавы.

Рытјасын воывліс тота Аналөн вербсыс, чері кыјыс. Секі двор шбрас пестылісны біпур, сы вылө бшөдлісны пөрт да пуісны јуква. А челафјас, тота Анаөс топыд кыщөн кыщалөмөн, ловшысө кутөмөн, кывзісны кущөм-кө мојдкыв—страшнөјөс, страшнөјөс.

2. „БАЈКАЛ“ СКОРАЛО

Карын сөмын өтї лов ез радејтлы тота Анаөс. Сїјө лолыс, правда, пон. Пон „Бајкал“ ез радејтлы тота Анаөс, дај прөст. То лі нөјт-лөма сїјө коркө, то лі нөшта мыј-кө, сөмын понјыс со којмөд во-лін ез вермы велавны тота Ана дорө. Овлывлө, локтас сїјө гөстїтны пос охранаса начальнїк ордө, а „Бајкал“ пїнсө-нїн жергөдөма да ергө. Кажїтчө, сылөн-кө вөла, косавлас ескө сїјө тота Анаөс поснї торјасө. Горөдас начальнїк „Бајкал“ вылө, мөдыс топөдас бөжсө, нырас пелөсө да кујлө сенї. Сөмын кадыс-кадө ерыштлө локыс.

І мыјсө сөмын ез вөчлы тота Ана, медем бурөдны понјөс,—нїнөм ез отсав! Нї сахар, нї чөскыд торјас, нї мелї кывјас ез мөрччыны. А челаф. тота Ана вөсна өбөдїтчөмла, понјөс өтчыд муртса ез отравїтны. Öдвa, öдвa бурдөдїс сїјөс ветерїнарнөј врач. Бөрас јөз сералїсны: „Тыдалө, тїјанөс, Анна Васїлјевна, некод оз лыст өбөдїтны: пон і сїјө муртса ез кув сыс“.

А понјыс тајө карө воїс кымын-кө во сајын. Кыз-кө станціјаө сувтїс скорөј појезд. Вагоныс петкөдїсны нөбїлка вылын вїсыс мортөс да нуїсны лазаретө, а сы бөрсa котөртїс пон, кодөс, дерт, лазаретө ез леңны. Мыјсө сөмын понјыс ез вөч,—ї өшїнјасө шыблавіс, і полїсафнїк вомөн чеччалїс, і омлалїс, сещөм шуштөма омлалїс, быттө кодөс-кө гуалїс. Лазаретсаң неылын паркын занїмајтчїсны пос охранасы красноармејецјас. Охранаса начальнїк Коңевој јорт жалїтїс понјөс. Сїјө матыстчїс лазарет дорө, мелїа чуксалїс ас дїнас понјөс. Сїјө ез лок. Секї, лазаретө өзөс востөмөн, Коңевој вылыс шутовтїс. Пон здукөн чеччыштїс кїлчө вомөн да лої Коңевој дїнын. Сїјө нуөдїс понјөс палатаө, көнї кујлїс вїсыс. Пон омлыштїс, нулыштїс вїсыслыс волпасвывсаң өшөдчөм кїсө да лаңтїс. Сессa лезіс сїјө петкөдны асө өшїнулө, сенї өшөдїсны сылы ошејнїк да домалїсны лазарет дорса пу бердө.

Но лазарет дорыс нуөдны понјөс некущөм вынөн ез поз. Рыт кежлас вїсыслы лої локжык, і војнас сїјө кулі. Пон быттө-кө төдїс тајө да војбыд нөжјөнїкөн омлалїс. Асывнас, кор рөбїсны понлыс көзайнсө, сїјө ез вешјыв горт дїнсыс рїк кладбїшще дорөзыс. А сессa вошї, ветлїс көнкө лун кујїм да воїс сещөм-жө вїччыстөг, кычї і пышјїс. Коңевојлөн пїыс, Борїс, чуксалїс сїјөс ас дїнас. Пон кывзө-мөн локтїс. Сїјө кадсаңыс пон, кодөс нїмтїсны „Бајкалөн“, овмөдчїс Коңевој семјайн. І сек-жө медвоззасыс ускөдчїс тотa Ана вылө. Вегїг кужїс сїјөс кок јывсыс ускөдны да, ез-кө уфїт воны Коңевој, сїјө ордөдїс ескө нывбабалыс горшсө.

Анна Васїлјевна төдмалїс зев вылтор. Борїслөн батыс мунөма карө совешщанїе вылө. Тујывса старшөј мастер вїсө мөд суткї-нїн да некыз оз вермы бурдөдччыны. Станціјаса начальнїклөн пїыс вїста-лїс, мыј асыввоз станціја вылө воас ешелон красноармејецјасөн, да танїналөн лоө сувтлөм, да мыј бағ мунїс старшөј дїспетчер дорө.

Анна Васїлјевна чеччїс кїлчө вылыс:

— Но челаф, кад тіјанлы гортјасо. Менам талун сымьнда уж, мыј і асылдогыс не вочны. А вот аскі локтој ме діно воужык-нын. Асывсагыс мунам ју выло лунтыр кежло. Ме тіјанлы выл мојд дасті.

3. ЗАПІСКА

Челафјас мунісны килчо вылыс. Медбодын дыш пырыс муніс Кола, тујывса стөрөжлөн пыс. „Волян те гортад“—мөвпыштіс сіјо мамыслыс грөйтчөмсө. І друг сіјос чукөстіс тоға Ана:

— Кола, воы татчө!

Фетіна бергөдчіс.

— Колушка, ме со мыла кора тенө. Котөртлы, дона пі, дача выло да ну запіска менам төдсајаслы. Сіјо веж дача вылас, кытчо ветлін воужаыс. Помытан?

— Помыта, тоға Ана.

Дача, кытчо ыстіс Колаос тоға Ана, вөлі карсаң кілометра кык сајын, ју дорын, пожөма вөрын. Кола матыстчіс ворота діно да голөдчіс. Голөдчөм шыө некод ез шыас. Сіјо нөшта өтчыд голөдчіс. Шынитөв. „Ез-ө-нын мунны дачасыс?“—думыштіс фетінка. друг сіјо казалис, мыј заборыс нещыштчөма дөска.—„Пыра!—решітчіс Кола. Сіјо віччыгөмөн сујіс јурсө да кісө костас да пыріс двор пыщкө. Вөлі зік лөн. Кола матыстчіс веранда дорө. Керка өзөсыс вөлі калк. Фетіна смела кутчысіс вугјө, востіс өзөссө паскыджыка да пыріс керкаө.

Тані сіјо вөлі медвоужаыс. Вөлі пөшти пемыд. Пемыдсаң Кола выло кысгісны пызанјас да улөсјас, кокјас улын небыда зуртісны жожволөсјас. Кысаң-кө улисаң кылісны мужік гөлөсјас, мыј-кө заткысіс. Фетінкалөн сінјасыс велалөмаөс пемыдө. Комната пелөсыс сіјо казалис увлаң леччыс пос. „Буракө, көзајеваыс сенөс“,—думыштіс Кола да өдјө кутіс леччыны улө. Со і послөн пом. Кола муніс векнідік корідор куза гөлөсјас шыө. Корідор помагіс өзөсөн. Кола востіс сіјо. Чужөмас кучкыс југыд біыс, сіјо кунліс сінјасө. І кор вылыс востіс, то азгіс комната пелөсыс кујім мортөс. Пізөсчаңылын сулалөмөн, најө мыјкө гөгөр ноксісны.

Руд коштума мужчіна медвоуж чеччыштіс кок јылас да матыстчіс фетінка діно. Кык том зон сулалісны пелөсын.

— Теныд мыј колө, кызі вескалін татчө?—јуалис сіјо локыс.

Кола чургөдіс кісө запіскаөн.

Тоға Аналыс пісмөсө мужчінаөн лыддіг кості, Кола удітіс казавны пелөсыс водолазнөј шлом да сы діно коштум. Жожө, змејјас моз, нужөдчөмаөс резнөвөј трубкајас. Зонјас, Колалыс лубопытствосө казалөмөн, водолазнөј коштум выло шлапкісны ыжыд брезент.

— Мыј гіжөны, Карл Генріховіч?—Јуалис өтыс руд коштума мортлыс.

Сіјо төждысана чышкіс кісө да вочавізіс:

— Ставыс дас. Талун војнас уж. Асывоуж кежло вајасны скөтөс.

Карл Генріховіч бергөдчіс брезент лөсөдлыс мортлан.

— Тајө тіјан,—індіс сіјо сінјаснас Кола выло,—ме кымыныс-нын өлөдлі тіјанөс, а ті бара вөссөн колөмныд вылыса өзөссө. Мунө, нуөдө фетінасө столовөјө да вердө сіјос пөттөзыс.—Бөрја кывјасө сіјо повтөрітіс нөшта өтчыд:—гөгөрвоанныд, пөттөзыс.

— Гөгөрвоа, містөма серөктіс том морт да, Колаос кіөдыс кутөмөн кыскіс сіјос ас бөрсаныс...

4. ЈУ ВЫЛЫН САЛКӨДЧӨМ

Пемдө-нын вөлі, кор тота Ана матыстчис караульнөй помешщеніе дінө. Кіас сылөн вөлі ва белҗо тыра көрзіна. Кільчө вылө петіс ох-ранаса старшіна да, Анна Васильевнас азқомөн, меліа нуммуни.

— Вот, Кназев јорт, белҗо көсја пожыштны јуас. Луннас-со-песласі пыр, а өні көсја пожјавны. да Борис Фјодоровичыс абу, ог-төд, разрешитанныд-ө меным важ местаас пожыштчыны? Зев-кис-сені ваыс лөсыд.

— Но мы-нө, пожјалө белјотө, Анна Васильевна, ме вистала ка-раульнөй началькы, а сјјө висталас пос вывса часөвөјјаслы.

Пемыдыс лоі нөшта сукжык. Анна Васильевна кутіс леччыны ув-лаң, пос дорө.

Пос плакајас куза мернөја вослалісны часөвөјјас. Најө суса віңдө-дісны пемыдө, паскыд ју вомөн туј віңөмөн.

— Сувт, код локтө?—горөдіс часөвөј пемыдын воыс јөзлы.

— Ас, караульнөй началькы.

Часөвөј төдіс караульнөй началькөс гөлөс сертіыс.

— Караульнөй началькы воңө, мукөдјас—места вылын!—командујтіс сјјө пемыдө.

Бөргыс локтыс красноармејецјас сувтісны.

— Но кыз, Нефедов јорт, делөјасыс?—јуаліс караульнөй началькыс часөвөјлыс.

— Ставыс пөрадокын, началькы јорт, сөмын со сені, охранајтан-зона сајас, проволока сајын, ва вылас салкөдчөм кылө. Салкөдчө-мыс, збылысө, лөң, но век-жө оз мешајт прөверітны...

— да ме сјјөн і локті, Нефедов јорт, медем ті весшөрө енө-беспокоитчөј. Сені Анна Васильевна белҗо пожјалө. Старшіна сылы-сетөма разрешеніе да меным висталіс.

Часөвөј серөктіс.

— Но, сјз-кө ставыс пөрадокын, а то ме-нын прамөја беспокоит-чыны куті, көсјі звонок сетны.

5. ТРЕВОГА

Вој лоі нөшта пемыджык. Нефедов вослаліс пос куза. Сылы-кымыдн важ мозыс наңөнік салкөдчис ва. Часөвөј мөвпыштіс. „Вот-ескө аслым өні чері кыјыштны. Војыс лөң. Шук ескө кытчөкө лөң-тасө сувтөдны, а мыјөн кутас југдыны...“ друг сјјө кыліс понлыс-увтчөм. Нефедов пыр-жө пыркытчис да кутіс кызысны. Пон увтіс-пыр јаржыка і јаржыка да, тыдалө кодвылө-кө усласіс. „Байкал“ увтө,—мөвпыштіс Нефедов,—но да „Байкал“.

Пемыдыс кыліс не сөмын-нын понлөн увтчөм, но і тышкасөм-зык. „Ез-ө-нын Анна Васильевна вылө, важ памет кузаыс, ускөдчыс-понјыд? Пурас нывбабатө, понјыс-өд јон, да і лок...“ Сјјө ускөдчис-звонок дінө да сетіс коран сігнал. Мінут мыгті посдорө котөртісны-кујім красноармејец, Нефедов горөдіс налы воча:

— Котөртө улө, проволока сајө, сені „Байкал“ кодөскө пурө.

Мудөд вывсаң өдјө леччыс красноармејецјас пемыдыс азқисны-берегыс кушөм-кө јокмыл, коді быгласіс му вывті.

— Сјз і ем „Байкал“!—горөдіс воңын котөртыс красноармејец. Најө ускөдчисны кујімнанныс пон дінө да кутісны кыскыны сјјөс.

— Анна Васілjevна! Кыті сіџ тіжанџс курччаліс?—горџдіс красноармејец Васілjev, коді первој сетіс кісџ муын кујлыг нывбабалы. Перов да Лягутін кутісны нещкысы „Байкалџс“. Анна Васілjevна сувтіс кок жылас да друг, крута бергџдџмџн, шыбытчіс пышшыны берегыс бокџ.

„Байкал“ нещыштчыліс ескџ сы бџрса, но красноармејецјаслџн вына кіјасыс кутісны понјџс.

— Мыј сіџ, повзис мыјыг-кџ?—шенџџмџн лептыштліс пелпомсџ Васілjev. Сылџн сінмыс случајнџ усі белјо тыра кџрзына вылџ. Вылас, нінџмџн вевттытџг, кујліс неыжыд, полірованнџ пуыс вџчџм, міча јашщік. Васілjev востіс вевтсџ. Красноармејецјас сінјаслы вџссіс запалнџ електрической машіна, коді служітџ фругајас џзтџм да взорвітџм вылџ. Красноармејецјас гџгџрвотџг віџџдлісны вџча. І секі Лягутін конјасіс кокнас мыјџ-кџ. Сіџ вџлі ваџ леччыс провџд.

— Е, тані мыј-кџ абу сіџ...—шуыштіс Лягутін.—Ребјата, віџџдџ гџгџр. „Байкал“, вџџџ, тџтка бџрса.—Перов, сет выстрел!—командујтіс сіџ.

Красноармеец Перов щолкнїтіс затворнас да лыјіс вылџ. Караулнџ помещенїјесањ пыр-жџ котџртісны красноармејецјас, пос кыщалџмџн.

6. ВОЈГА ЛЫЈГџМ

Ребјата, татчџ,—горџдіс Перов, коді віџџдаліс ју берџг.

Лягутін да Васілjev котџртісны сы дінџ да аззисны гез да резінџвџј шланг, коді џтар помнас вџлі леччџ ваџ, а мџднас нужџдчџ берџг куза, пос дорсањ бокџ. Друг, јуладорсањ, пемыдінсањ кылісны лыјџмјас да кутіс ужавны мотор. „Ох“,—сџкыда лолыштіс шланг дінџ копыртчџм Васілjev да кіјаснас џвтыштчџмџн, усі ваџ. Пулајас тощкџдчісны щџкыд зерџн.

— Вџдџј!—командујтіс охранаса старшіна.—Огоњ!

Красноармејецјас водісны берџгџ да кутісны лыјлыны моторнџ катер куза, коді ветлџдліс берџг пџлџн да біџн којаліс вџдџм красноармејецјасџс. Муын џнџз вџрзывтџг кујлыс гез да резінџвџј шланг немвїччыстџг кыссісны ваџ. Перов лезіс кісыс вїнтовкасџ, шыбытчіс ваџ да кутіс гезсџ да шлангсџ. Сіџ заводїтіс кыскыны најџс берџгџ, но сіџџс ассџ кыскіс пыдџ, јуџ.

„Кыркџщџ кыскџ...—југнїтіс мџвп Перов јурын,—џмутџ вескавыны нџџџ...“

Перов кватїтіс џепыс пурт, вундіс гезсџ да шлангсџ да ваџ леччыс помјассџ кыскіс ас вылас. Кощкџдчџны лыјсџм шыјас. Берџгын нџшта кодкџ џџџстіс да усі лыа вылџ. Моторнџ катер немвїччыстџг бергџдчіс увлањ ју куза да, нџшта џтчыд вескыда бојецјасџс лыјлџм бџрын кутіс џдјџ ылыстчыны.

— Іванов аппарат дџрџ! Јуџртџј сторожевџј катерјас дівізіџнџ, мыј катер муніс ју куза увлањ. Быт колџ кутны діверсантјасџс, котџртџ џдјџжык!—горџдіс охранаса старшіна. Мукџдјаслы јџнмџдны дџзорјас вескыдладорса і шујгаладорса берџгјасын вїт мортџз быд дџзор вылџ,—вџџџ вїсталіс старшіна.—Котџрџн, да вїччысџмџнжык, а то асланым ескџ мед ез лыјлыны.

Красноармејецјас сајалісны пемыдџ. Кназев копыртчіс ваџ уысџ јорт дінџ. Сіџ вџлі кулџма. Старшіна кыскіс красноармејецлїкс шџјсџ берџгџ да вевттыс сылыс чужџмсџ картузнас.

друг Кназев пеллом выло водіс кодлөн-кө кыс. Старшина нем-віччыстөг інмөдчөмыс чеччыштіс боквыв.

— Kodi тани?

— Ме, старшина јорт, кажітчө, меным морөсө лыјісны, зев-кин јона дојмө,—лөвтыштіс раенөј.

Кназев төдіс красноармејец Ланговојөс. Сіјө піңөсчанагіе сы војө да өдјө косаліс морөс вывгыс гімнасторкасө.

— Мыј-нө ті өнөң чөволід, Ланговој, поңө-өмөј сіңі?

— да ег көсјы мешајтны тіјанлы. Врагөс колө вөлі нөјтны, ме і терпітыштны вермі.

Тірған кіјасөн старшина косаліс санітарнөј пакет да өдјө көрталіс ранасө Ланговојлыс.

— Кујлы лөһа,—шуіс сіјө,—пыр локтасны санітарјас, нуасны лазаретө.

Ју куға, біјасөн сігналізірујтіг тыр, увлаң лебыштіс сторожевөј катер.

Ланговој нужөдчіс му выло да лаңтіс. Кназев ускөдчіс увлаң, берөг дорлаң да чукөстіс Перовөс.

— Кыска, кыска нөјжөңік старшина јорт. да мыј-кө сені помас ем, сөкыда локтө. Пыр-на візулыс торкалө-і.

Кназев кутчыгіс шлангө да гезјө да кутіс отсавны Перовлы. Наңөн кысө гез. Красноармејецјас муңісны. Сіјө каднас берөг дорө леччісны красноармејецјас нөсілкајасөн да охранаса начальнік Коңевој.

Старшина лезіс гезө да доложітіс:

— Пос, начальнік јорт віңма. Віісны красноармејец Васілјевөс да раңітісны Ланговој јортөс. Сторожевікјас сівізіоныс катер вөт-чіс ју куға увлаң моторка бөрға, кодғаң лылісны охрана куға. Со резіновөј шланг да гез кыскам ваыс, ог төдөј, мыј сені помас, а мыј-кө ем.

— Мөдөдны лазаретө раенөјөс да нуны віөмөс,—щөктіс начальнік.—Віччысөмөңжык нуө,—шуіс сіјө санітарјаслы, кодјас нук-тісны Ланговојөс нөсілка выло.

7. ВОДОЛАЗ

Охранаса начальніккөд воыс красноармејецјас кутчыгісны гезјө да шлангө і кыскісны. Гез мөдіс өдјөңжык. Друг ваыс мыччыгіс металліческөј шарлөн вылысыс.

Віччысөмөңжык, міна!—горөдіс Перов.

Красноармејецјас дугдісны гез кыскөмыс. Коңевој пыріс ваө, віччысөмөң матыстчіс металліческөј шар дінө да малыштіс сіјө.

— Кыскөј өдјөңжык!—щөктіс сіјө.

Кыкыс-кујімыс кыкыштісны—і ваыс мыччыгіс... водолазнөј шлом. Красноармејецјас чукөрөн ускөдчісны ваө, кватітісны водолазсө да кыскісны сіјөс берөгө. Водолаз вөңјылын венјалісны сверлө, піроксілінөвөј шашкајас да проволокајас. Коңевој копыртчіс да віччысөмөң вундіс пуртөн піроксіліновөј шашкајассө наө пуктөм запалјасөн.

— да, ужыс чістөј,—шуіс сіјө ачыс аслыс.

Водолаз вылыс пөрччыны костюм вөлөм абу зев кокні. Ковміс нуксөдны сіјөс лыа выло, да, чуңпомјасыс кучіксө нещкөмөң, ра-завны резіновөј костюм бердө скафандр зелөдыс вінта гајкајас.

Гајкајас раґавны сiґи i ез удајччы. Секи Коңевој вiччысõмõн вундалiс костюмлыг ткаңсõ. Лазаретыг корõм лекпом заводiтiс палõдны жынвыjõ пõдõм водолазõс.

— А кõн-нõ, „Бајкал“?—жуалiс охранаса начальнiк.

Некод ез тõд, кытчõ воши пон.

— Корсõј понсõ, ез-õ лыжны сiјõс берõгын?—щõктiс Коңевој.

Кык красноармејец бостiсны винтовка да мунисны берõг пõлõн увлаң.

8. ДИВЕРСАНТЈАСÕС КУТÕМА

Заводiтчис југдыны. Ылын, вескыд берõг дорын, мыччысiс сторожевој катер. Сiјõ, ыжыд õдõн, локтiс вывлаң, дiвiзиõн стојанкалаң. Ставоң суса вiґõдiсны катер бõрса. „Кутiсны бандiтјасõс али ез кутны?“—мõвпалiсны красноармејецјас.

Кор катер воiс берõгын сулалыг группа вестõ, бõжгыс мыччысiс сiґнальщик да, кык безкозыркаõн шенасõмõн, вiсталис: „Кутõма кујiм дiверсантõс“.

— Пос охранаса начальнiклы муны карõ,—нõшта сiґналитiс краснофлотец.

Ставоң кокнiа лолыштiсны.

— Кутõмаõс гадјасõс,—шуис кодкõ красноармејецјас пõвсыс.

Сiјõ кывјас бõрын кылис небыдiка лõвтыштõм. Дiверсант-водолазõс вõли садсõдõма.

— Пõдарокõн мунаңныд, начальнiк јорт,—довкнiтити охранаса старшина водолазлаң.

— Паскõдлим-кõ ескõ вомнымõс паскыджыка, вõли ескõ мијанлы пõдарок!—локыс вочавiґис Коңевој.—Кујiм во чõж враг олõма боканым, да, кытчõз вiр ез кiст мијанлыс, ми ег кужõ каґавны!

Берõгын ылын тыдовтчисны красноармејецјас, вајiсны мыј-кõ сõкыдтор. Бõрсаңыс тапыктiс „Бајкал“. Ставоң ускõдчисны паныд. Красноармејецјас кыскiсны сõкыда лõвтыс Анна Васильевнаõс.

Начальнiк дiнõ воõм бõрын, красноармејецјас леґисны муõ вајанторнысõ.

— Но i сõкыд-жõ, подлõјыд,—шуис õзи, кымõс вывгыс пõссõ чышкiґмоз.

Мõд кутiс вiставлыны:

— Мунаң ми берõг куза, начальнiк јорт, а „Бајкал“ абу i абу. Сени, тõданныд, нõз сещõм ем. Воiм ми сiјõ нõз дорас да аґим: кујлõ вот тајõ гадиңаыс муас да лõвтõ, а сы дорын шы-нi тõв пукалаõ мијан „Бајкальным“. Пон аґис мијанõс, ускõдчылис мијанлаң увтиг тырјi, а сесса бõр бергõдчис да пуккiс важ местаас. Но i вõчыштõма-жõ сiјõс, кажiтчõ, зõнiн абу колõма... да вот нõшта, тајõ сы ордыс аґим,—содтiс красноармејец да сетiс Коңевојлы кусыңтõм бумага. Охранаса начальнiк паскõдiс листоксõ. Сы вылын вõли чертiтõма послыс точнõј план, да быкјас јылын, кодјасõс долженõс вõли најõ взорвiтны, сулалiсны гõрд крестјас.

9. ШРАМ

Аскиңас, карыс воõм бõрын, пос охранаса начальнiк вõчис красноармејецјаслы доклад кутõм бандiтјас јылыс.

— Морт рѳдыс тајѳ отребјеyslѳн расчотыс вѳлѳма прѳстѳ!,— шуис сiјѳ.— Мiјан беспечностѳн пѳлзујтчѳмѳн, мiјан боканым олiс матерѳј шпiонка. Мi ставным кујiм во чѳж вiзiм сiјѳс топыда сыв-жалѳмѳн. Сiјѳ лѳсѳдчiс взорвiтны поссѳ сек, кор сы вылын должен вѳлi лоны мiјан страналѳн медса ценнѳј груз—красноармејецаслѳн ешелон. Кык во најѳ лѳсѳдчiсны сек кежлѳ да, мiјан iдiотскѳј вiсѳм—беспечностѳ вѳсна, лѳсѳдчiсны успешнѳја. Сѳмын пон—мiјан вернѳј другным „Байкал“ вiзiс мiјанѳс. Тајѳ урокыс сувтiс мiјанлы кык морт лов дѳн—красноармејец Васiлјев да ѳеiнка Кола Воробјев дѳн, кодi нуис дача вылѳ записка. Кутас помнiтчыны мiјанлы тајѳ урокыс нем чѳж. Ог-жѳ вунѳдѳј, јортјас: враг оз вуграв!

Доклад бѳрын красноармејецас јуалисны мыјла „Байкал“ сiз лѳгалiс шпiонка вылѳ?

— Вот сын-ѳдi ѳелѳыс. „Байкал“ тѳдiс тајѳ шпiонкасѳ возжык. Тi помнiтанны кык во сајын мi зѳбiм полiтемигрантѳс, кодi кулi мiјан лазаретын? Сiз-кѳ вот, кор сiјѳ нѳшта ужалис ѳтi орчча госу-дарствоын, локтiсны ѳтчыд сiјѳс арестујтны. Арестсѳ нуѳдiс вот бурещ тајѳ шпiонкаыс, кодi ужалис секи охранкаын. Кор кутiсны кѳр-тавыны сылыс кiсѳ да нѳјтны, охранка агентјас вылѳ ускѳдчiс понјыд да код-сурѳѳс уѳiтiс кок јывгыс ускѳдны да курччавны. Мiјан шпiонка лыјас сылы да раытас, но пон зѳбсѳма. Кор сiјѳ рабочѳјсѳ лоi лѳзѳма турмаыс да должен вѳлi мунны мiјанѳ—СССР-ѳ, сiјѳ корсас ассыс понсѳ кыскѳ кар пельсыс да војiс мiјан дiнѳ сыкѳд щѳщ. Му-кѳдсѳ тi тѳданны... А со i пула тујыс.—Коѳевој петкѳдлiс пон вы-лыс гѳнѳн вевѳгысѳм жужыд шрам.

„Байкал“ ѳвтчiс бѳжнас да нiмкоѳа нулышталис шрам вiзѳдыс красноармејецаслыс чужѳмјассѳ.

НІКОЛАЈ ОСТРОВСКІЙ

Новодевічөй манастыр важ жежыд сґенын сөдалө мрамор плітка: „Ніколај Островскіј“. Јус гөнкоѳ пушкырөс толајас. Чөв-лөн. Тат-чө-кө ез кывны трамвајјаслөн звонокјас да автомобилјаслөн гудокјас, кажітчіс ескө, мыј кадыс сувтөма. Но кадыс лебө гажа терыб-лунөн,—і вот во колөм мысґі казтывсө төвса декабр 22-өд лун, лыдтөм венөкјас, чөв-лантөм волнужчыс јөз чукөр, кодлөн унжык јукөныс коліс манастыр ворота сајө, і жеңыѳік обр'ад, кор зарны шыпасјаса жежыд куб зөбсис важ сґен пыщкө. Оз көсјыссы ескыны, мыј тајө чудеснөј мортыс, пламеннөј большевікыс, талантливөј художнікыс му вылын абу-нын. Олөмлөн сещөм вын вөлі сы пыщкын, творчестволөн сещөм німкоѳлун век југјалис сіјө вөснө мугөм чужөмлөн быд вөрасын, сіјө неыжыд нервнөј кі быд чабыртлөмын, мыј вежөрыд дыр ез көсјы ескыны, мыј Ніколај Островскіј абу-нын. Муніс морт, но мөвпыс сылөн, трудөвөј человечество шуд вөсна тышкө боевөј чукөстчөмјасыс, колісны дыр кежлө овны сіјө герој-јас образјасын. „Кызі калітчіс стал“ да помавтөм роман „Бушковын чужысјас“—міјан том јөзлөн раѳејтанаыс раѳејтана кнөгајас.

Ніколај Островскіјлөн славаыс быдміс луныс-лун, јестественнөја да прөстөја, кызі быдмө пу. Ставыс тајө лоі сы вөсна, мыј сылөн кнөгајасыс віставлісны событіејас јылыс, кодјас кровнөја матынөс быд сөветскөј зонлы. Н. Островскіјлөн ловја да јурө пыран образ-јасын сөветскөј том јөз аззыліс аслас поколеніјелыс медса боевөј, медса благороднөј чертајас. Міјан том јөз зев бура вежөртөны, кушчөм ыжыд історіческөј моґјас сулалөны сы возын, сөветскөј том јөз возын, кодөн вескөдлө Ленинлөн—Сталинлөн великөј партіја. Да не сөмын том јөз, но і гырысжык поколеніјеса јөз Ніколај Островскіј кнөгајасыс аззөны революціоннөј непрімірیمостлыс да враг дорө нөшщадатөм лөглунлыс, тышын подлінно-большевістскөј страстлыс вунөдлытөм образјас, да такөд өтщөщ—небыдлун, мґаґкоґт, јумор, гажалун, лірізм. Ніколај Островскіјлөн кнөгајас пөкөрітісны батјас-лыс да піјанлыс сөлөмјассө. Тајө төдчанаыс төдчана показател ыжыд да жужыд вынлөн, коді, сізікөн, ыжыд успехөн нуіс арлыда іспытаніје: кнөгасө раѳејтөны ставыс—піонерсаң ыжыд опыта лөрыс большевікөз. Но ем јешщө іспытаніје кадөн, кодөс уна кнөгајас оз выѳержівајтны—кувсис гіжыс, і вунөдісны сіјөс. І тајө іспытаніјесө, кызі став сертіыс тыдалө, Ніколај Островскіјлөн кнөгајас выѳержі-вајтөны тырвыјө. Кызі і сіјө олігөн, Сөветскөј Сојузса став респуб-

лікажасын сылөн кнігажасыс переіздайтсёны уна го сурс лыда тїраж-
жасён, спросыс на вылө лоі нөшта ыжыджык, і сізкө на дорө јөзлөн
радејтөмыс коліс сещөмөн-жө, кущөм вөлі.

Неважөн менам лөсалис сорні дасөд классын велөдчыс даскөкжа-
мыс арөса нывкөд.

Сіјө вісталис мыј челафлы лыффіс—Павка Корчагін жылыс. „Ме
лыффі налы медвожа главасө сы жылыс, кызі Павка војутөма поп-
көд. Челаф сералыштисны і бөрдыштисны—кущөм прөстөја да сөлө-
мыс гіжөма Нїколај Островскіј... Сесга ме налы шуј, мыј гіжөма
Островскіј—істїннөј правда. Царїзм дыржі менам мам велөдчылөма
церковно-приходскөј школаын, сені муртса-кө мыјкө лоас—челафөс
өбедтөг колөны, а то пізөс вылад аңкыщ вылө сувтөдлісны... попыс
налөн вөлі локгыс лок, најө сіјөс көлдунөн нїмтывлісны... Сещөм-
жө поп нартітліс Павка Корчагінөс, ез сетлыв велөдчыны. Кута ме
і вожө лыффыны сы жылыс—менама јортјас пөвсын емөг сізім, көкжа-
мыс арөса мортјас, мыј-сурө вермасны-нїн гөгөрвоны...“

Час кујім-нол мі пукалім тајө муса нылыскөд, Нїколај Остров-
скіј жылыс сорнітөмөн.

— Ме сыыс сіјөс радејта,—віставліс Марїна, сіз нїмтісны ныв-
сө,—мыј сылөн јөзыс справедлівөј олөм вөсна сещөм чорыда тыш-
касөны, мыј аснысө оз жалітны... Кызі ме іспанецјас жылыс лыффа,
сізі пыр-жө і Островскіј жылыс казтышта... А мыјдта іспанскөј сал-
датјас пөвсын, кодјас јорөм звер-фашистјаскөд војутөны... мыјдта
на пөвсын сещөмјасыс, кызі Павка лібө Андріј Птаха... Збыл? І
јешщө сыыс ме сіјөс радејта, мыј сылөн ставыс ем: і повтөмөс најө,
шуам, Павка да Андріј, і гажаөс, і төлкаөс, і дружітны кужөны—
ставыс ем налөн. Ташөмјасыд век і радлөм кужасны вөчны і шог
кужасны венны... вот тајө јөз... Міжанлы ставнымлы лоны сещөмөн
колө, кущөмөс Павка, Сара, Андріј, Олеса, кущөм Нїколај Остров-
скіј ачыс... Ек, і кущөм жал, мыј ез ло дорјыны сіјөс смертыс... Ло
сіјө ловја, мі, том јөз, сіјөс Верховнөј Сөветса депутатө кандидатөн
выставітім ескө обязательнө...

Чукылас, кысаң тыдовтчіс-нїн Братскөј класбішшелөн жежыд пі-
рамїда, мі Марїнакөд јансөдчїм. Төдвылө услісны нывлөн медбөрја
кывјасыс: „мукөд кнігажасө лыффан-да сізі і чајтан, бытө став
событіејасыс мунөны көнкө кујім-өкмыс му сајын... А кор лыффан
Нїколај Островскіјөс, сізі і тең кажітчө, бытө кодкөдкө рөднөјкөд
сорнітан лібө рөднөјсаң пісмө получітан... Ме вот чувствујта, мыј
сылөн сещөм уна олөмсыс бостөма...

Тајө мөвпсө, Нїколај Островскіј жылыс, кызі „рөднөј пісател“
жылыс ме кывлывлї унаыс, кызі том јөзсаң, сізі і ыжыджык поколенїе-
саң. Тајөс сіјө шедөдліс серјозностөн, іскренностөн, олөмсө прав-
дївөја петкөдлөмөн.

Большевістскї-пламеннөј, оптімістїческөј талантлөн прїродаыс,
сіјө произведеңїејаслөн прөстөј, выразїтельнөј да јарјугыд кывјыс,
лөсөдлісны сы да сіјөс лыффысјас костын родственнөј матїлун. Сы-
лөн пөс творческөј воображенїеыс шщедрөја бостіс сіјө недыр, но
збыл боевөј да дејательнөј олөмлөн озыр опытыс. Тајө опытсө сіјө
век зіліс озырмөдны быд ногыс. „Сылөн сещөм уна бостөма олөм-
сыс!“—тајө кывјасыс Нїколај Островскіјөс вескыда довјалө.

Кор 1935-өд вога декабр 11-өд луно Нїколај Островскїлөн ва-
гоныс матыстчіс московскөј перрон дорө, чуғ ез медпервојөн ко-
төрөн пыр вагонас венгерскөј пісател Мате Залка—революціоннөј

іспаніјаса герој. Радејтѡм пырыс помтѡм виччыгѡмѡн Мате Залка кутліс Нїколај Островскїјлыс омѡлїнї пельпомјассѡ да оқыштіс сылыс кыкнан банбоксѡ. І налы секі ез вермы воны јураныс, мыј кыкнаныслы сещѡм еща колї овны: во да дасѡтї тѡлыс — Нїколај Островскїјлы да воѡн жынїѡн—Мате Залкалы.

Сещѡм щѡкыда казтывсѡны најѡ ѡтлаын, вунѡдтѡм художнїк тышкасыјас, славнѡј коңнїкјас, сѡветскѡј лїтературалѡн вынјас. Коласны војас, дас војас, но Нїколај Островскїј да Мате Залка јылыс казтылѡм оз быр,—јѡз паметын оз вермыны бырны геројјаслѡн образјас, кодјаслѡн олѡм знамјас вѡлі гїжѡма: ужавны, олѡм жалїттѡг тышкасны партїја вѡсна, соціалїзм вѡсна, став трудѡвѡј человечестволы шуд вѡсна.

Комїѡдїс І. Подоров.

ГИЖНЫ БОГТЧЫГАСЛӨН ЛУКӨД

ОТСАЛАМ ТОМ АВТОРЈАСЛЫ ОВЛАДЕЈТНЫ ХУДОЖЕСТВЕННОЈ ТВОРЧЕСТВОӨН

Том гижысјас унаыс јуавлөны, кызи колө гижны художественној вистјас. Унаөн сөлөмыс бостсылөны гижны, но унаөн регыд бөр көралөны — мукөдыс отсөг азгытөм вөсна, мукөдыс сөкыдторјаскөд паныдагөм бөрын повзөмла.

Тажө стаҗаыс ас воҗас оз сувтөд могөн, медем сетны том гижысјаслы паскыд индөдјас, кызи гижны вистјас. Та куза колө рекомендујтны лыҗыны классикјасөс, налыс произведеҗејас. Не прөста лыҗыны, а тујасөмөн, приметиталөмөн, велөдчөмөн. Медвоз колө велөдчыны великөј народној поетлыс А. С. Пушкинлыс, коді гижлис не сөмын поетическөј произведеҗејас, но і прозаическөјјасөс. Пушкинлыс гижны велөдчылысны уна ырыс гижысјас, кызи М. Ј. Лермонтов, Л. Н. Толстој да мукөд. Пушкинлөн вистјас көкнөдкөс і быдөнлы зев гөгөрвоанаөс.

Мөдкө, ми рекомендујтам лыҗыны роч кыв вылын леҗан журнал „Литературная учеба“, кодөс бурещ арталөма том гижысјасөс велөдөм да кыпөдөм вылө.

Тажө стаҗаын ми сорнытыштам некымын вист јылыс да индам налыс медеа ырыс тырмытөмторјасөс, медем авторјасыс дај мукөд том гижысјас воҗө ез-нын вөчны сещөм нелучкијасөс.

Бостам В. П. Чеусовлыс вистсө „Пеклалөн вермөмјас“. Тајө вистсө абу помалөма. Автор завоҗитө вөр јылыс мөвпалөмөн, тази (орфографіјасө ми вөрзөдтөг колам):

„Кор кымынкө со војасөн сулаліс сөд вөр. Сітурунокө вөскөдкөк пожөм пујас. Шылыдөс пожөм пујас шензынытө он вермы бытөө кодікө кераліс увјасөс“... і сіз воҗө.

Медвоз тани колө пасјыны, мыј автор омөла төдө грамматика, вөчалө орфографическөј өшыбкајас, оз пуктав пунктуационној знакјас. Напрімер, кызи гөгөрвоны тащөм сорныкуза: „Бадҗаса козјас агнысө гажөдөны асланыс мичлуннас“, либө „Ғырысжык пујас агнысө-нын оз төдны оз леҗны быдмыны посныжык пујасөс топыда топөдчөмаөс і увјаснас жмитчөмаөс“.

Серт, коді збылыс көсјө лоны гижысөн, сылы колө велөдчыны гижны грамотноја. Тајө вистыс серті поҗө чajtны, мыј Чеусов јорт том морт-на, велөдчыс. Зев бур лоө, сіјөкө регыд кадөн велалас бура, грамотноја гижны.

Вистө тащөм пыртөднас, тыдалө, автор сувтөдліс могөн, петкөдлыны сушествованіе вөсна тыш мунөмсө пріродаын. Но тащөм пыртөдыс нинөмөн оз јитчы сылөн вистыскөд, зик лишнојтор. Мөдкө, і төлкујтөмыс абу вескыд. Напрімер: „Јі тујјас куза кыскалісны по-

жѳмјасѳс, бытѳѳ кулѳм кѳчјасѳс (?). (Сравненіеыс абу удачној). Мај-бырјасѳј ті пујасѳј, јона-жѳ тіјанѳс мортыс лубітѳ, оз бара тракѳѳ нуігѳн... Тулыснас тіјанѳс мыссѳѳѳѳны, лѳкѳссѳмныд-кѳ.

Тас поѳѳ гѳгѳрвоны, мыј бытѳѳ морт раѳѳјтѳ керјассѳ сѳ-жѳ, кызі шуам, поѳѳ раѳѳјтны нылѳс.

Вужам вістас. Безносіков (кодї сїѳѳ—он вермы тѳѳны вістсыс) локтѳ катїшше вывтї, азѳѳ лымјѳн тыртѳм керјас да мѳвпалѳ, кызі вермѳмаѳс маркірујтны тамында керсѳ, весїг кер помјассѳ абу весыштѳмаѳс. Безносіков пырѳ контораѳ да јуалѳ: „Кѳні тіјан браковщїкыд? Ме-тај сылыс став керсѳ бракујтї-а. Оз-ѳмѳј-нѳ поѳѳ ічѳѳїка кѳѳ кер вывсыс лымсѳ весыштны. Мырсан, мырсан да сїѳѳ со керсѳ сїстѳ-нїн“. Тајѳс вісталѳм бѳрын сїѳѳ леччїс баракѳ, весїг, тыдалѳ, ѳтветсѳ ез кывзы.

Но лыѳѳыслы абу гѳгѳрвоана, мыјла Безносіковлы ковміс лымсѳ весавны керјас вылыс? Мыј вѳсна сїѳѳ бракујтїс керјассѳ? Кодї ачыс Безносіковыс? Та јылыс автор нїнѳм оз вістав.

Безносіков леччїс улыс баракѳ. Сени сїѳѳ паныдагїс кущѳмкѳ Семѳкѳд. „Безносіков повѳїс тѳѳтѳм выјѳѳ,—автор гїжѳ воѳѳ.—Безносіков ез вермы терпїтны да кыскїс ѳѳпсыс (мыј кыскїс?), а ывлаыс вѳлі тѳла і бїыс ез тыдав“... Безносіков тасањ мунѳ мѳѳ баракѳ да бара паныдагѳ Семѳкѳд. Најѳ сорнїтѳны:

— Но, мыј вісталан, Безносіков?

— Ме нїнѳм ог,—нѳжїѳнїк шуїс Безносіков.—Мыј-нѳ тіјанлы ме вістала, кущѳм выл тор?

— Кыс мыј кывлїн вылторсѳ, сїѳѳс і вістав.

— Мыј-нѳ ме кывлї, ме нїнѳм ег. Лок, Семѳ, мїјанѳ ветлам да кѳѳ гѳрд пелѳсас газетјассѳ лыѳѳам.

— Мыј-нѳ ескѳ тіјаныс корсан, вінанад-ѳѳ он-жѳ јуктав-а.

— Мыј-нѳ мїјанлы вінасыс, ме ог-нїн тѳѳ кор јулї.

— Ветлам і ем, кѳѳ газетсѳ лыѳѳам. Те, Безносіков віччыс татї петїгад, балабѳжтѳ ен ворссы. Стѳрѳжїкаыс ѳѳн ведрa ва кїетїс“...

Воѳѳ огѳ кутѳ паскѳѳчыны. Мї татчѳ вайѳѳїм вістсыс вель ыжыѳ тор. Сорнїгѳны Безносіков да Семѳ. Но мыј-кѳ выл тор тѳѳмалїс ез лыѳѳысыс? Җїк нїнѳм ез. Налѳн сорнїныс, кыѳ шуласны, Җїк пустѳј. Гїжны-кѳ, колѳ мед ескѳ быд кыв мыкѳ выл тор вісталїс, мед петкѳѳлїс кущѳмкѳ боксањ герѳјјассѳ.

Воѳѳ Семѳ да Безносіков кылѳны кущѳмкѳ бѳрдѳм шы. Локтїс Пекла. Бѳрдѳ—трактор клуч воштѳма да мужїкыс полѳ. Кујїмѳн мунасны Пекла мужїк дорѳ, кодї јуыштѳма да лок гѳлѳсѳн горзѳ: „Кѳні Пеклаыс менам?“ Сени тыѳѳѳвтчас, мыј клучыс абу вошѳма, а сїѳѳс бѳгтѳма Ілла (бара кущѳмкѳ Ілла—кодї сїѳѳ, он вермы тѳѳны). Пеклалѳн мужїкыс раммѳ, сурїс-кѳ-пѳ—сїѳѳ-ї бур.

Сесса Безносіков да Семѳ думыштѳны собранїе вылѳ чукѳртны колхознїкјасѳс. Собранїе вылѳ чукѳртчѳм „быд рабочѳјлѳн вѳлї дум, мыј ковмас вопрос сетны собранїе дырјї“. Собранїе бѳрын вѳлї кїно. Фїлм „Чапајев“ зев јона кажїтчїс быдѳнлы. Автор ташѳм кывјасѳн помалѳ вістсѳ: „дыр сорнїтїсны тајѳ лѳсыд кїно јылыс, сесса разѳѳчалїсны асланыс баракјасѳ“. Со і ставнас вістыс.

Мї нарошнѳ ташѳм куѳа сувтлїм Чеусов јорт віст вылѳ.

Мыјын медса ыжыд тырмытѳмторјыс?

Оз поѳѳ сїҖї гїжны, мыј первој јурад воѳ. Художественнѳј творчество—ыжыд уж, зев кывкутана уж. Стаљн јорт шулїс, мыј печат

партијалон медјос, медвына оружије. Книгаос лыддыны уна морт. Лыддысыјас книгаыс кӱсӱӱны бостны мыкӱ выл тор, кӱсӱӱны велӱдчыны сы сертӱ. Та вӱсна гӱжыглӱн ужыс вывтӱ кывкутана.

Вӱст гӱжны заводитӱгӱн медвоӱ колӱ лӱгӱдны аслыд план. Тажӱ жона кокӱдас ужтӱ. Секи кутан воӱвыв тӱдны, мыј да кыӱи петкӱдлыны вӱстын. Гӱгӱрвоана, мыј быд вӱстлӱн колӱ лоны кушӱмкӱ сужет, комӱӱн мӱ шуам тани сӱјӱс сурӱсӱн. Мӱдног-кӱ, вӱстын мед вӱлӱ пансӱ кушӱмкӱ сужетвије да воӱыс воӱд развӱвајтчӱ. Та могыс зев жона отсалас том гӱжысјаслы А. С. Пушкин. Колӱ бостны сылыс посныжык вӱстјассӱ („Метел“, „Гробовщӱк“, „Выстрел“ да мукӱд) да вӱдлавны, кыӱи-жӱ сӱјӱ паскӱдӱ, воӱд нуӱдӱ сужетсӱ. Пушкинӱс лыддыгӱн он вугырт. Сӱјӱ кужӱ воӱыс воӱд кыпӱдны лыддысыгыс интерессӱ. Лыддысыс зев вымателнӱја следитӱ сӱјӱ вӱстјасын герӱјјас бӱрса да пыр вӱчысӱ, а мыј-жӱ воӱд лоас накӱд, мыјӱн помагас?

Сужет кыӱмыд гӱжыс ужын лӱб ӱтӱи зев коланаторјӱн. Кымын интереснӱја вермас гӱжыс течны вӱстсӱ, сымын јонжыка кутасны лыддыны. Чеусов јорт вӱстыс бурещ мӱ огӱ азӱд сӱјӱс. Вӱстыс сылӱн сурӱстӱм. Сӱјӱӱн ӱ герӱјјасыс сӱјӱи нӱнӱмабусӱ сорнӱтӱны. Најӱ вошӱмаӱс, оз тӱдны кытчӱ мунны, прӱста слӱнајтчӱны. Автор абу сувтӱдӱма на воӱд некушӱм мог, а сӱмын новлӱдлӱ баракыс баракӱ.

Первојыс вӱстӱ кутчыгӱгӱн медбур лӱб бостны кушӱмкӱ ӱчӱтик епизод, а герӱјјассӱ—ӱтӱи лӱбӱ кык мортӱс. Секи озжык ковмы шыбласны ӱтарӱ-мӱдарӱ да поӱас гӱгӱрбокжык петкӱдлыны герӱјјассӱ. Мӱд-кӱ, колӱ гӱжны сӱмын сы јылыс, мыј тӱдан. Мед ескӱ сӱнтӱ кунаи да ловјасӱн азӱан-ассыд герӱјјастӱ—налыс ветлӱмсӱ, сорнӱ ногсӱ, паскӱмсӱ ӱ с. в. Секи ӱ вӱстад петкӱдлан јӱзыс лоасны ловја кодӱс да лыддысыс кутас верӱтны теныд. Чеусов јорт вӱстас сӱмын нӱмјасӱн шуӱма герӱјјассӱ. Безносӱков, Семӱ, ӱла, Пекла, Сашӱ—ставныс најӱ чужӱмтӱмӱс, вужӱрјас кодӱс. Гӱжыглӱн-жӱ мог—петкӱдлыны художественнӱј образ. Лыддыј М. Гор'кӱјлыс „Челкаш“—тӱјан сӱн воӱын кыптас ловја морт, тӱ сӱјӱс дыр онӱ вунӱдӱ, паметаныд пуксас. Лӱбӱ бостӱј М. Ј. Лермонтовлыс „Герӱј нашего времени“. Кор лыддан сӱјӱс, бытӱтӱ ловја јӱзкӱд азӱыслан да дыр кутан помнӱтны ӱ Печоринӱс, ӱ Максим Максимычӱс, ӱ Белаӱс. Мыјын-жӱ секретыс?

Мӱи рекомендујтам лыддыны В. Белӱнскӱјлыс статјасӱ, кӱнӱ сӱјӱ зев подробнӱја вӱдлалӱ Лермонтовлыс повестсӱ „Герӱј нашего времени“. Сени сӱјӱ гӱжӱ Лермонтовӱн сужет паскӱдӱм јылыс-ӱ, герӱјјасыс образјассӱ сетӱм јылыс-ӱ. Быд том гӱжысгы колӱ тӱдны тајӱ статјасӱ, сӱјӱ вывтӱ жона отсалас гӱгӱрвоны уна тор.

Ассаи мӱ тани сӱмын шуам, мыј оз ков лоны натуралистӱн, мӱд ног-кӱ, оз ков ставсӱ гӱжны, мыј азӱан, а колӱ кужны петкӱдлыны тӱпӱчнӱјторсӱ. Шуам, ӱдва-кӱ артмас прамӱј художественнӱј образ, бостан-кӱ кушӱмкӱ мортӱс да стӱча опӱшитан, кушӱмӱ сӱјӱ ем, кыӱи шуласны, фотографӱрујтан-кӱ. Тащӱм прӱјомыс шусӱ натурализмӱн.

Пролетарскӱј литературалӱн родоначалнӱк М. Гор'кӱј том авторјаскӱд беседајасын сетлӱс зев бур да гӱгӱрвоана ӱндӱдјас художественнӱј образјас петкӱдлӱм јылыс. Мӱи рекомендујтам лыддыны М. Гор'кӱјлыс „Беседы с начинающими“.

Вӱст гӱжӱгӱн колӱ паскыджыка, гӱгӱрбокжык петкӱдлыны герӱјтӱ, а не шуны сӱмын нӱмӱн лӱбӱ овӱн, кыӱи Чеусов јорт аслас вӱстас.

Ферт, художественно́й образ петко́дломыд абу кокнитор. Но озков вунодны, мы́ сыто́г оз вермы лоны і художественно́й произведе́нїе. По́зд і прѣста віставны, мы́ сещѣм-то́ і сещѣм морт, сїѣ-то́ і сїѣ вѣчїс. Но тајѣ ло́б кос статта, а оз художественно́й произведе́нїе.

Тајѣн мі огѣ ко́сїѣ повѣдны том гїжысјасѣс. Быд ужлѣн ем сѣкыдторјас, сѣмын колѣ најѣс венны. Художественно́й творчество аслыс сїкас уж. Напрїмер, Л. Н. Толсто́й асгыс медса ыжыд произведе́нїесѣ — „Војна і мїр“ — перепїшитліс уна пѣв, да ез прѣста перепїшитлы, а ѣтарѣ век шыло́дїс, буржыка лѣсѣдїс. Бур художе- ственно́й произведе́нїе кокнїа оз артмы. Кымын јонжыка сы вылын ужалан, сымын сїѣ буржык артмѣ.

Сужет да художественно́й образјас јылыс сорнї мі помалам танї. Нѣшта пасјам, мы́ кодї ко́сїѣ пыдысанжык то́дмасны тајѣ вопрос- јаснас, рекомендујтам лыдфыны велїкѣй рѣч крїтік Белїнскїјлыс- статтајасѣ Лермонтов јылыс, Гоголь јылыс („Мертвые души“). Ре- комендујтам лыдфыны М. Гор'кїјлыс „Беседы с начинающими“. Зев бур ло́б тајѣ вопросјасѣс проработајтны лїткружокјас вылын.

Во́д мі кутам-на лѣчны журналын статтајас торја вопросјас куза: кыв јылыс, художественно́й прїјомјас јылыс, изобраїтельно́й средство- јас јылыс да с. в. Тајѣ вопросјасѣс мі пондам јїтны бара-жѣ том гїжысјаслыс кушѣмкѣ конкретно́й произведе́нїејас відлалѣмкѣд.

Ѣнї мі нѣшта сувтыштлам мукѣд јортјасѣн гїжѣм произведе́нїејас- вылѣ.

Со, Јульвлѣн „Ошпел Иван“. Редакціјалы аслас пїсмѣын Јуль гїжѣ: „Вот ме гїжі ѣтік мојдкыв, ко́дѣс ачым думажтї. Јеслї-кѣ шогмас, печатајтѣ торја кнїгаѣн да бѣрынас меным јуѣртѣј резултантсѣ — шогмѣ алї оз“. Јульвлѣн „Ошпел“ торја кнїгаѣн оз пет. Јуль гїжѣма мїча кывјѣн, кы́ї шуласны, слогыс бур. Та сертї мі чајтам, мы́ Јуль саммѣ гїжны, і кутас во́д гїжны. Но сылѣн „Ошпел Иван“, кы́ї і ачыс авторыс гїжѣ, аснас думажтѣм мојд. Овлїсны поп гѣзја. Налѣн ез вѣв чѣладыс. Попа́дѣ мунас вотчыны, вескалас ош шѣрѣ да чужтас Ошпел Иванѣс. Сїѣ зев јон. Ошпел Иван а́зысас гѣра тупла- лыскѣд, керка ыжда ізјѣн мачасыскѣд да стын керјѣн вуграсыскѣд. Нѣлнаныс мѣдѣдчасны путешествујтны. У́мѣдчасны гажа каменно́й керкаѣ. Сенї Ошпел Иван первој војнас віас кујїм јура мортѣс, мѣд вој- нас квајт јура мортѣс, којмѣд војнас ѣкмыс јура мортѣс. Сесга Ошпеллыс кујїм јортсѣ сојас кѣрт кывја мѣс, а Ошпелѣс тајѣ мѣс- ыс мездас ку́неч, кодї топѣдас кѣрт кывсѣ мѣслыс тїскїѣ да і віас. Колѣ шуны, унатор авторыс бѣстѣма јѣз пыцца мојдкывјасыс. Та вѣсна мојдыс лої, кы́ шуласны, черї нї јаж: абу аслас нї абу народ- но́й. Сесга содержанїе куза мојдыс абу їнтересно́й. Јѣз пѣвстын ветлан мојдјас зев јѣса сералѣны паразїтјасѣс — попјасѣс, попа́дѣ- јасѣс, купечјасѣс да с. в. А Јульвлѣн тајѣ і абу бурещ. Мојдјастѣ колѣ зев стѣча гїжны бур мојдчысјассан кывзѣмѣн. Мѣд-кѣ оз быд мојд шогмы печатајтны. Медса коланаѣс сещѣм мојдјас, кѣнї петкѣд- чѣ народлѣн мывкыдлуныс, кѣнї серавѣѣны царјас, купечјас, попјас, кулакјас, урафнїкјас да с. в., народ шеја вылын важѣн пукавлыс- став паразїтјас.

Јуль, тыдалѣ, фолклорѣн їнтересујтчѣ (мојдјасѣн, јѣз костса сыланкывјасѣн, пѣслѣвїчајасѣн да с. в.). Тајѣ зев бур. Тујана мате- ріалјасѣс мі кутам печатајтны. Віччысам. Ѣтщѣ Јульвлы рекомен- дујтам кутчысны чѣлаф олѣмыс вістјас гїжны, сѣмын, ферт, мїјанлыс-

сijö indödjassö töдвылө бостөмөн, кодjасөс сетөма Чеусов jорт вiст куза.

Жеңыдiка нөшта вiдлалам С. Лыткiнлыг вiстсө. Нымыс сылөн „Куjим гiждө“. Тажö вiстсө печатаjтөма „Ударныкын“ (вiздөд 12 №, 1937 в.). Вiстсө авторыс вел лөсыда гiждөма. Сөмын, мi ног, Лыткiн jорт вермiс ескө jешщө буржыка гiжны, ез-кө термас. Термасөмла-ыс артмөны тешкод торjас. Напрiмер, öтiлаын сылөн вөли таjи гiждөма: „Мiша бергөдчыштiс да востiс өiнсө, азiс пачыг бi да мамыслыг сенi вөрөм“. Артмөма сiз, мыj мамыс быттө пачын бi пыщкас жаритчө вөлөм. Мi воçын сорнiтiм-нiн, мыj гiжыслы колө быд кыв думажтөмөн гiжны, а не мыj первоj журад воас. Сөгса Лыткiн jортлөн паныдаслөны лөсавтөм сравнөнiеjас, шуам, тащөмjас: „Савкнiтiс мiча жежыд пiныс, быттө выл пөвjыг тувjалөм забор“. Абу мiча сравнөнiе, да-j, тыдалө, кущөмкө мудрствуjтыс писательлыг бостөма. Тащөм iскусственнөj сравнөнiеjассыд колө вiччысныжык.

Нөшта пасjам, мыj Лыткiн jорт Мiшасө петкөдлөма не арлыд сертыс серjознөjөн. Мiшалы сөмын-на 13 арөс, а сорнiтө да төлкуjтө ыжыд морт моз. Лыддөj вiстсыс сijө местасө, көнi Мiша вiсталө: „Воjдөр вөли асланым өiктын толкө i төдөны“... да с. в. Тi агныд каçаланныд, мыj гiжыгыс тан воштөма художественнөj чутjосө. Челафөс колө петкөдлыны челафjасөн, мед правдiвостыс ез вош. Мөд ногтө лыддысыд бара-жө оз кут верiтны.

Мiжан емөс бур том талантjас. Комi лiтература руководствоын вөвлөм буржуазнөj националистjас пөдтывлiсны најөс, ез леçлыны кыптыны. Буржуазнөj националистjас куза чорыда кучкөма.

Том авторjаслөн конкурс, кодi нуөдсө 1938-д воын первоjja куjим төлыгас, кыпөдас выл замечательнөj дарованiеjас. Мiжан мог — отсавны том авторjаслы регыд кадөн овладеjтны художественнөj творчествоөн.

КУЈИМ ГИЖӨД

(Вист)

Мишалон вомыс оз топав радысла. Кіас сылөн газет, а голаас пионерскөј гөрү галстук. Лолыс тырөмөн локтіс гортас, нинөм шуны оз вермы.

Мамыс Мишалон вөлі зыбка дорын вердө ічөтк Валаос, ачыс вомгорулас сылө. Вала чөскыда ноңалис ноң да сінсө куңтыраліс.

Мишалон мамыс первојсө повзис код. Сіјө ез вермы гөгөрвоны, мыј лоі Мишакөд.

— Кысаң те?— повзөм гөлөсөн јуалис.— Мыј текөд лоөма, нинөм ме ог гөгөрво.

— Ок, мам, ен јуас,— бытөө мыніс кыскө Мишалон гөлөсыс. Миша гажаа серөктіс, ускөдчіс сиван вылө да паскөдіс газет.

Мам век-на ез вермы гөгөрвоны, мыј лоөма. Сіјө бостіс Вала вомыс сурсө да ускөдчіс Миша дінө.

— Мыј текөд лоі, вистав?

— Тајө, мам, долыдла! Мијан дона бағ јылыс газетө гижөмаос. Војдөр вөлі толькө асланым сиктын і төдөны сы јылыс, мыј олө гөл крестанін Микул Иван, быд во уна лун ужалө кулаклы, вотсө мынтыны сөмыс некор оз тырмы, челадыс век щыгөс, пізөсыс век тыдалө кујим гач пыр, мөскыс тулыснас щыгла кулө, вөлыс тулысын гөрны оз вермы да сіз воғө. А со өні стахановец!

— Вај, вај зіла лыдды, мыј сетчө гижөмаос,— виччысны вермытөма термөдліс мам.

— Со мыј, мам, татчө гижөмаос,— газет вылө вичөдөмөн заводітіс лыддыны Миша:

„Вөрлезыс-стахановец, Иван Николәевич, успешноја тыртіс ассыс көсјысөмсө: талун кежлө кералис кык сурс кубометр. Николәј Иванович јешщө бостчіс содтөд керавны втсо кубометр, апрел 10-өд лунөғ“.

— Вичөд, мам, успешноја тыртіс-пө,— содтіс Миша.

— да,— нүжөдіс мам.

— Мам, вај бағөлы пісмө гижам,— чеччыштиг моз горөдіс Миша.

— Гөснеч мөдөдам-дај,— содтіс мам. Сылөн чужөм вылас тыдаліс ыжыд долыдлун. Миша күтіс корсны бумага да карандаш.

— Мам, те пөжав шаңгајас, да чөскыдөс, мед бағө ошкас мијанөс да јешщө-на јона ужалас!

2.

Віт час асыв.

Миша жоғ шөрын небыдік ешкынөн морөсөзыс шебрасөма да вомдорсө вөрөдөмөн уғө. Мамыс чеччис бокгыс да кок чуңылас

ветлөдлөмөн востіс труба, ломтіс пач. Пач ломтөм бөрын ветліс мөс лыстыны, сысјаліс крінчаб јөв. Аслас дум вылас пыр бергаліс Мішакөд төрытја сорныс.

Мам ачыс ез төдлы, кызі тыртөм пөдөнчаыс камгысис пызан дорө да јуркнітіс шыыс керка тыр. Міша бергөдчыштіс, востіс сінсө, аззіс пачыс гажа бі да мамыслыс ноксөмсө. Эвіркнітіс-чеччіс да шуіс:—Мам, ме щөщ пөжаснытө отсала.

— Чөв, ен-на чеччы, өні текодыс быдөн-на уэдны.

— Оз-нін менам уэсы,— сінсө гудјыштіг моз содтіс Міша, сувтіс да заводітіс мыссыны, пің весавны.

Мішалы 13 арөс, велөдчө 6-өд классын. Сіјө һеуна сөдов, гөгрөс чужөма.

Мыссөм бөрас Міша мамкөдыс зіла ноксіс пачвоэ дорын. Мамыс быглаліс шаңга кучік, а Міша отсасіс сылы шаңга разөдны. Кор мамыс кутіс вөчавны јөв пыщкө гудралөм сөчөн, Мішалы уеі дум вылас сетчө гіжны, да варова серөктіс:

— Мам, вај сөчөн вылас гіжам.

Мыј-нө сетчө гіжан?

— А вот мыј,— долыда содтіс Міша да јог желлөн мөдіс гіжны сөчөн гөгөрыс: „Вөрлезыс-стахановецлы прівет!“, а щөрас вөчіс віт пома эвезда.

— Со, мам, кущөм лөсыд,— чуһнас індөмөн вісталіс мамлы.

— Но, лөсыд-кө і гіжав, ме ог кут,— содтіс мамыс пачсө гудра-ліг моз.

— Мам, колктө-нө пуін ен бағыдлы?

— Пуі, пуі,— вочавізіс мам.— Вај сесса лыдды пісмөтө, мыј гіжін, да сөвтам јашщікө. Регыд кајасны вөлајасыд, со југдыны-нін көсјө ывлаыс.

Міша пызан јөрыс кыскіс бумага.

— Сіэ-кө лыдда, кывзы.

Мам пуксіс шынітөва пызан дорө да кутіс кывзыны, а Міша лыддыны:

„Віэа олан, бағө. Мі мамөкөд лыддім газетыс те јылыс да лоім зев радөс, мыј он колччы ужад јөзсыс. Мі мөдөдам теныд гөснеч, мед те јешщө-на унжык верман ужавны. Те бостөмыд содтөд керавны вітсо кубометр, дај дерт кералан. А кералөм вөртө он-нін сетчө кол, кылөдан щөщ заводөэ. Но, ме-тај көсјылі теныд кајігөн велөдчыны жынсө отлічно вылө, а мөд жынсө хорошо вылө. Өні вөтча те бөрса щөщ, көсјыса велөдчыны сөмын отлічно вылө.

Віэа колам тенад челаф Міша да Ваља да міјан мам“.

Мам ез і төдлы, кызі помасіс Мішалөн лыддөмыс, ез кут думајтны, кызі кужөма тащөм кывјас гіжны 13 арөса дефіна. Сыр һінөм ез шу да віэөдіс Міша вылө, сесса морөс бердас топөдөмөн окаліс сіјөс.

3

Мікул Иван коскас сујіс чер да пујас вылө чатрасөмөн мөдіс бараклан. Пујасыс пемыдла кажітчісны лунса дорыс јона куэөс. Шувгіс һебыдік төв да гылөдіс медбөрја лым комөкјассө лыс лапјас вылыс.

Баракын ужалысјас ставыс-нін вөліны гортыңөс. Иван воіс медбөрын, сіјөс віччысисны ужнајтны.

Варовітіг тырја пөрчысис Иван да пукөіс сојны куэ пызан сајө.

— Талун луныс лѳыд вѳлі керагыс,—паыштиг моз шыасіс Иванлы паныда пукалыс гѳрд уска мужік.

— Быд лун-тај ескѳ лѳыд керагытѳ-да. Вот кыскагыс-јасыдлы кутас омѳлтчыны тујыс,—вочавізіс Иван.

Сојѳм бѳрын кутісны шојччыны. Барак мѳдар помас тріңгіс балалајка шы, а регыд сы дінѳ јітчіс щѳщ гудѳк шы.

Ворсѳм шыѳ регыд кутіс кывны ѳбыѳік ныв гѳлѳс. Первојсѳ ворсісны частушкајас, сесга кутісны сывны „Марш веселых ребят“.

Барак стенын регыд кутіс ѳшавны гѳрд пѳв вылын керагыс-јас-лѳн ѳмпасјѳд. Первој мортѳн вѳлі Мікул Иван, а сы вестын лыд-пас—23,45 кбм. Тајѳ вѳлі пасјѳма лунса ужсѳ сылыс. Сы улын вѳліны уна-на мукѳд ѳмјас.

гмпас ѳшѳдѳм бѳрын мужікјас дыр тѳлкујтісны ас костаныс, сорнітісны вѳрлејѳм јылыс, тувсов гѳра-кѳза да уна мукѳдторјас јылыс.

Ывлаын кыліс вѳв кок шы.

— Кодјаскѳ бара, тыдалѳ, воісны сіктсаң,—ѳзѳс вылѳ візѳдѳ-мѳн ѳѳжѳѳнікѳн шуіс ѳзѳс дорса пукалыс, ачыс чѳскыда кыскыштис папіроссыс щынсѳ да колчаѳн лезіс пѳтѳлѳкѳ.

— Кѳнкѳ-ѳд прѳдукта вайѳны,—вочавізіс орчѳн пукалысыс.

Регыд пырісны ывлаыс колхојныца да ыжыд тошка ѳаѳѳ. ѳаѳѳ пыртіс јай мешѳк, а колхојныца куј јѳв тујіс, кодѳс мѳдѳдѳма вѳр-лезыс-јаслы колхоз правленіје.

Колхојныца ставыскѳд візаасіс, морѳс доргыс кыскіс пісмѳ да чургѳдіс Мікул Иванлы.

— Но, пісмѳ. ѳерт-ѳд Міша мыјкѳ гіжѳ,—пісмѳ вылѳ візѳдѳ-мѳн шуыштис Иван да зіла бостіс, а колхојныца пыр-жѳ петіс ывлаѳ да регыд пыртіс ічѳтік жежыд јашщік.

— Гѳснеч-на мѳдѳдіс гѳтырыд-дај,—Иванлы нырулас пуктіг моз вісталіс колхојныца.

— Но, абу-на сіз-кѳ менѳ вунѳдѳмаѳс,—серѳктігтыр чѳвтіс Иван.

Кор Иван лыѳѳіс Мішалыс пісмѳсѳ, дыр ѳумјаліс да сетіс лыѳ-ѳыны бокас пукалыс јортыслы, а ачыс косаліс јашщік вевт.

— да, бура гіжѳ. Со-ѳд, бура-кѳ ужалан, бура і казтылѳны быдѳн. А сплав вылад ѳерт сесга лоѳ колччыны,—бокас чуткыштѳмѳн шуіс лыѳѳѳм бѳрын јортыс.

ѳыр-на Иван відлаліс шаңгајас. Сесга гіжіс гортсајаслы пісмѳ. Пісмѳсѳ да 95 шайт сѳм сетіс колхојныцалы гортѳ лечѳѳдѳм вылѳ. Та бѳрын водіс нар вылѳ.

ѳыр сіјѳ кујліс гащ да курітчіс, сылѳн ез узыс. Став аслас олѳ-мыс усліс дум вылас. Бергаліс сін војас, кызі Міша коѳѳн, кор вѳ-лі 13 арѳс-на сѳмын, ужаліс кулаклы 62 лун му-віз вылын да арнас пес кыскаліс, а тајѳ ужалѳм пыѳѳі сетісны сылы сігеч дѳрѳм. Усі дум вылас сіјѳ, кызі 18 арѳсѳн нуісны пула улѳ, імперіалістіческѳј војна вылѳ, кызі кык во чѳж кыскасіс руд шыњелѳн ѳайт окопјасѳд.

1918-ѳд воѳ ранітѳѳм кокѳн чотіг тырја ас окотаыс муніс дор-јыны том Сѳветскѳј республикаѳс да косасіс 1921-ѳд воѳз. гумыс петѳмѳн думайтіс, кызі коркѳ ѳтнасѳн кутіс да вайѳдіс штабѳ 9 офіцерѳс.

Тащѳм картінајас бергалісны сін војас Иванлѳн војшѳр бѳрјасѳз. Коркѳ војшѳр бѳрын-ѳін онмовсіс...

Міша пукаліс пызан дорын да лыддiс батыслыз воѳм пісмѳ:
„... Вескыда, піѳ, те гіжан, бура ужалѳмгыд быдѳн бура казтылѳ-
ны. ѳні олѳмыд абу важ код, ѳні огѳ кодкѳ вылѳ ужалѳ, а аслы-
ным. Ме ѳні тајѳ лунјасѳ тырта 2500 кубометр, а сы бѳрын кута
сплав вылын ужавны. Ју воссытѳзыс сізі ужышта, а ју воссас да
гортѳ локта кер бѳжѳн... Тајѳ ыстѳм сѳнга вылас щѳкты мамтѳ
бостны пінжак аслыд. Бура велѳдчы, велѳдчѳмыд некытчѳ оз вош.

Тенад батыд“.

— Мам, пінжаксѳ бостам?—серѳктѳмѳн јуаліс Міша.

— Бостам, бостам,—сѳнга відлалігтыр вочавізіс мам,—мун ветлы
відлы, ем абу лавкаас тенлы кодыс.

— Зік пыр, мамѳ, ветла,—вочавізіс Міша да мѳдѳдчіс мунны,
ачыс лѳсыд гѳлѳсѳн горѳдіс сывны:

„Пѳс чолѳм тед, сѳветјаслѳн страна!

Мі піонерјаслѳн возмѳстчыс звено“.

ПЛЕННЫН

(Пӧрыс колхозниклӧн вӧст)

Тажӧ лоис војвыв пармаыс белӧј бандаӧс вӧтлӧн. Ме вӧли секи партизан.

...Морт квајтымын кулак-бандитыс котыртчӧм белӧј отрад вӧли муно дејствујтан фронт линіја вылӧ. Рӧштволы паныда рытӧ тајӧ отрадыс сувтис Ыб помӧ, ічӧтӧк грездӧ, да разӧдчис керкајасӧ. Сӧд-дам пукалыс кык пулемјотчӧк шӧктисны меным сувтны пӧштӧ мед-воzza керка дорас і, вӧлӧс лежалӧмӧн, пулемјот да мукӧдтор пос-воzӧз пыртлӧмӧн, бандитјас спокојноја узмӧдчисны татчӧ. Тасаң тыш мунанинӧз вӧли ылын-на да белӧјјасӧс ез повzӧдлы неку-щӧм локтор лоӧм. Најӧ мӧдисны пыр-жӧ веселитны горшны-сӧ винаӧн. Щӧщ і пулемјотчӧкјас бостчисны вӧчны сӧјӧс, а ме коли керкаӧ ӧтнам да водӧ.

Секи ме вӧли пленнын. Сурӧ позӧ шуны, некущӧм тышгӧг. Не-дель кык сајын мијан, краснӧјјаслӧн, морт комына отрад лызјас вы-лын вескыда визӧр куза кӧсјис петны белӧјјаслы мышкас. Ме муни шаг соӧн мукӧдјассыс возынжык, вӧралан кӧлуја, бытӧс проводник. Менам мог вӧли—нуӧдны разведка, мед отрадлы тӧдлытӧг не шед-ны лечкӧ-засадаӧ либӧ мӧдлаӧ: казала-кӧ сещӧмјассӧ, кӧјасӧс лептӧ-мӧн медым јуӧрта налы.

Вот муна сӧзи: гӧгӧр визӧдала, приметӧтала. Кор визӧр вылыс сӧ-мын-на петӧ туж ордым вылӧ, друг казали лым пӧ зӧбсӧм јӧзӧс, бе-лӧјјасӧс. Најӧ воzвыв-нын тӧдлӧмаӧс мијанлыс локтӧмсӧ да вӧчысӧ-ны вӧлӧм. Ме сетӧ знак, мыј возын абу ладнӧ, да водӧ јуж туж вы-лӧ. Белӧјјас ме јур вывтӧ мӧдисны кӧјны пулаӧн. Мијан јӧзлы лоӧ бӧрынтчыны. Менӧ белӧјјас бостчисны пленӧ, вайӧдисны штабас да допроситисны. Прамӧја коф зулӧдисны, јуасисны краснӧјјас јылыс, но ме нӧнӧм ег вӧстав. Налы быт лоӧ ескыны менам вӧсталӧмлы, мыј ме краснӧјјасӧн мырдӧн нуӧдӧм проводник. Но бӧр ез-жӧ лез-ны менӧ, мӧдӧдисны тылӧ јамщӧикӧн, мем сексӧ пышјыны вӧли не-кыз. Ветлӧг чӧж жеждјас тылын ме нуӧ разведка, тӧдмалӧ уна тор, і фронт бердӧ бӧр матысӧм мытӧ пыр-жӧ кӧсјӧ пышјыны асла-нымла дорӧ.

Узаниныс ме садми лысӧм шыыс,—сӧјӧ кылис воzлаңын, кӧнкӧ сӧкт мӧдар помын. Керкаын пулемјотчӧкјас ез-на вӧвны да ме мӧвпыштӧ регыджык пышјыны. Муртса-на термасӧмӧн пастыштӧ, мыј вескалис, воис старшӧј пулемјотчӧкныс—Быков. Сӧјӧ вӧли ӧтнас, коф, вомгыс петӧ самӧкур дук.

— Мыҗ дыша леган, скөтина! Кылан краснөҗҗас!..—горөдіс сiҗө меным да клеснитіс банбокө.

Ме скөрмі таыс да мыҗ выныс тоҗышти сiҗөс. Сiҗө тутіс бура ылө да гашөн жожө чергысiс. Пыр-жө кватітчіс бокас, перҗіс тас-ма костыс нагансө і, кор ме петі посвоҗө да вешнакөн ігналі керка өҗөссө, кыліс лыҗом.

Посвоҗын ме каҗалі, мыҗ сені ні ывлаын җік некод абу, а пулемҗот, кыҗі пыртлім сiҗ-на і сулалө. Белөҗҗаслөн сiҗө өтiк і вөлі. Ме пышҗомыс дугөдчі, мөвпышти мөдтор. Кiлчө өҗөссө ігналі, мед некод оз пыр, да пулемҗотсө пырті мөд керкаас—овтөмлаас—сылаас, кодарсаң кыліс лыҗсөмыс. Гыбра өшің пырыс вөлі нiнөм оз тыдав, і сөмын кор ме сiҗөс раманас і быдөн лабiчсаң өтi чужҗөмөн торҗөді курічсыс, каҗалі улыч вылыс морт вужөрҗас. Таҗө вөліны белөҗҗас. Лыҗсiҗ тыр најө наҗөнік бөрынтчісны мелаңө.

Ме лөсөді пулемҗотсө восса өшінас да мөді стрөчітны бөрынтчысҗас куҗа. Најө первоҗсө, буракө, ез гөгөрвоны, җаҗтiсны, мыҗ налы отсөҗ вылө таҗө лыҗсөмыс, да важ моз век локтiсны, но регыд каҗалісны да мөдісны шыбласны боквыв, кытчө вескалө.

Первоҗҗа левта помалөм бөрын-на ме аҗҗі лым вылын вөрҗөдчөтөҗ куҗыс уна мыгөрҗас усыҗаслыс. Мөді лөсөдны мөд лента; кыла өшің улын јужөдчөм. Секи мөвпышти-жө ескө, мiса, пулемҗотчiк, кодi колi мөд керкаө, вермас өшіңөдыс петны да мыҗкө лок вөчны. Но вөлі сор-нiн. Сiҗө удiтөма-нiн петнысө. Бокса өшіңөд сiҗө шыбытiс меным бомба. Здук мыҗтi лоi взрыв—брунөбтiс, ко-гыштiс, і... ме вошти сафөс...

Палалі шоныд керкаын-нiн. Куҗла гөбөч вылын буреш сiҗө керкаас, кытчө сувтлім белөҗҗаскөд. Кыла: доҗмө пельпомөҗ і јурөҗ—најөс көртавлөмаөс бiнтөн. Вiҗөда—керкаын ставыс төдса јөз. Сен-жө і Карпов. Сiҗө ме код-жө вөлі ыҗыд сөд шапкаа. Пыр-шөщ ветлывлiм разведкаҗасө. Кор сiҗө каҗаліс менсым вөр-җөдчөмөс, локтiс ме дiнө да панiс сорнi. Секи вөліҗтi ме бура төд-малі, кыҗі сещөм регыдсө најө вермiсны воны. Вөлөмкө, тані на-лөн дасвіт морт і ем. Најө гусөн, штабсаң особөҗ порученiе куҗа, вөрөд лыҗ вылын локтөмаөс белөҗҗаслы тыланыс да пөпутьө вөчө-маөс налот вiччыстөм белөҗҗас вылө, медем җiкөҗ бырөдны најөс.

Бөрывжык ме жеңыдiка вiсталі, мыҗ мекөд вөлі, і најө ставныс ошкiсны менө белөҗҗасөс бырөдөмын пулемҗотөн ыҗыд отсөҗ сетө-мыс. Вөлөмкө, најө вiсталөм сертi, менам җын јөзсө водтөдсөма белөҗҗас отрадыс.

МЕДВОЗЗА БӨРӨЗДА

(Биги)

1

Кык пöрыс колхозник сорнитисны колхоз правленije дорын.

— Те-öd, Васö, ен-на кывлы ме чајта вылторсö?

— Ег. Мыј-нын вылторјас?

— Трактурјас-пö вооны.

— Мыј, мыј, шуін?

— Мијан колхознöј мујас вылын-пö кутасны ужавны машинајас.

— Гм! Машинајас. Вот дивöйд.

Јепим Васö да Педö Трöшка дыркод-на аскостаныс төлкујтисны выл тор жылыс. А бура некотданныс оз төдны. дажö венö-на воліс-ны плугјасыс. Трöшка шуö, öтi трактор плугыс-пö нольыс гöрыштö, а Јепим Васö оз ескы. Шуö Трöшкалы, кор-пö азғыла, вöлістi еска. Сесса вензигтырјi i пырисны колхоз правленijeö.

Колхоз правленijeын колхозникјас төлкујтисны-нын тракторјас жылыс. Куритчöны да варовитöны тавога гöра-кöза нубдöм жылыс.

— Ме чајта-да, машинајаснад гöра-кöзанд кык ödjö мунас,—тош-сö малалігмоз вiсталö олöма колхозник Пiлö Иван.—Сылөн-пö плугыс абу мијан плугјас код.

Пiлö Иван чеччiс лабичыс да жој шöрö сувтöмөн мöдiс вiстав-ны:—агроном вiсталöм сертi-кö, колö лоны гырысöс.—Пiлö Иван неуна копыртчыштöмөн кiјаснас петкöдліс:—Со вот! Мијан вöвјасөн гöран плугјасыд öтi гöгылабс, а трактор плугыдлөн-пö кык гöгыл. Сесса мијан плугјасыд öтi амыса, а трактор плугыдлөн-пö нол амыс. Нол орчөн-пö гöрыштö.

Колхозник Вас Павел, кодi öнi регыд-на пырис колхозö, оз ескы бур трактор плуг жылыс. Сiјö Пiлö Иван вiсталöм бöртi јурсö неуна пöлöстыштöмөн вiсталис:

— Сiјö ескö ме верiта, мыј кык гöгыла да нольыс гöрыштö, но сiјö-öd зев-жö пидiтi мöдас богтнысö. Став гöрд сојсö лептас. Дај машинаыс сöкыд-пö зев. Гашкö-пö кык тонна гöгöр лöб.

— Сiјö—нынöм. Мед кык тонна-кö. Сöмын зев-ö ödjö ветлö?—јуалис Педö Трöшка. Сiјö коркö газетыс азғывліс-нын тракторсö, но ветлöм јывгыс сес ез вермыв төдмавныс.

— Чöвлы те Павел сöкыднад. Оз-на вöј. Оз-öd сiјö зыбуча мес-татi ветлöдлы,—чiгарка гартiг моз ескöдöмөн вiсталис Пiлö Иван.—Ок, сiјö-пö-öd веркјöс. Сöмын-пö саргö.

— Ыжыд-нö шыыс јешцö?—чужмöмөн зев јуалис Јепим Васö.

— Но-о. Кыз-нö машиналы шытöг?—гораа серöктiг моз гарыштiс

Пілю Иван. Сылөн талун чужо́мыс нымко́фа нумјалё, і серамыс паскыджык. О́д піса́ныс, ко́ді о́ні армі́яын служі́тё, пісмё талун пёлу́чітіс. Гіжё піыс, мы́-пё бура велё́дчо́мыс премі́рујтісны со́мон. Сы понда-і Пілю Иван гораа сералё талун.

— Шыа-пё, дру́гјас, сі́ё ескё-да, зев-пё гора шыыс,—вісталис лабутнё́ја зев Педё Тро́шка.

— Но-да то́данныд-о́д—гожёмјасын муралёмён гымавлё. Се-щом-жё-пё шыыс,—тошсё малалі́гмоз вісталис Пілю Иван. Вісталём бёрті Пілю Иван кыза пырыс шы́нсё пёлыштіс вомгыс. Сі́ё чігарка гартё век кызжыкёс мукё́д дорыс.

— А мы́ён те то́дан?—дбзмыштёмён јуалис Пілю Иванлыс Вас Павел.

— Да ме германскё́ј во́јна вылын вёвлі—ескё́діс Вас Павелёс Педё Тро́шка.—Ме ескё ег а́ззыв да то́варышјас віставлісны.

— Сі́ё-пё-о́д, дру́го, бензі́нон ветлё. Ен ті думајтё́ј, мы́ сі́ё сі́ мунас,—јурнас копрё́длёмён вісталис Вас Павел.

— Бензі́ныд сі́ё сурё. Со́мын ме́д тракторјасыс воасны,—шуісны Јепім Васё да Педё Тро́шка.

— Сі́з ферт,—на бёрса со́дтіс Пілю Иван.

— А ко́ді вот ужавнысё најён кутас?—јуалис Јепім Васё.

— Тракторі́стјас. Час вот бёрті собра́нје лоё. Сен то́лкујтам јона,—вісталис Педё Тро́шка лабічыс чеччіг моз.

Сі́з тракторјас јылыс сорні́тігтыр разё́дчісны колхо́знікјас.

Кадыс вё́лі февраль то́лыс пом-нін. Лунјасыс пыр нұжалёны. Пыр выло́жык-і выло́жык јенежё лунјасын кыпё́дчывлё вы́ тупылко́д ваш-јалыс шонді.

Неважён-на лунјасыс вё́ліны зев же́ныдёс. Сулаліс вел дыр ко́зыд поводфа. А шондіыс вё́лі муртса вёрпујас јывті мыччыштлас асгыс го́рд ыргён ко́д плешсё.

Кыз ешкын лым улын су о́зыма да ко́зтём мујас. Најё віччысісны лымлыс сы́лом.

Лым сылан кад матын-нін. Ре́гыд жёлёб помјасё́д мо́дас топкыны војтва, а лым не́бзас, сы́ло.

Ре́гыд лолыштас чо́скыд ко́рён тулыс.

2

Тракторјас воасны ре́гыд,—мыкталёмён шуіс Ку́зма орчён пукалыс Јак Ва́н братаныслы. Сегга јещё́ не́дырмыгт со́дтіс:—Воасны, братан, воасны.

Јак Ва́н сі́нјассё кыкнан кінас тілі́гмоз вочаві́зіс Ку́змалы:

— да. Воасны, Петро́віч.

Ку́зма ныр пырыс нускі́гтыр мы́кё думајтіс велдыр. Думајті́гён быдсён вомдо́рјассё вёро́діс.

— Лок фелё. Лок,—не́дыр чо́в о́лом бёрті ышловзі́г моз шуіс Јак Ва́н.

Асывнас талун во́з-на Ку́зма ордё са́јласёмён-сорён локтіс Јак Ва́н—ас костаныс гуа сорні́јас нуо́дыштны. Јак Ва́н локті́гён пе-мыд-на вё́лі ывлаыс.

Мы́ён кутіс ні́мавны тракторјас во́м јылыс (сі́ё ні́маліс-нін то́лыс кымын), Ку́зма да Јак Ва́н зев терыба жо́зны мо́дісны.

До́за-нін Як Ваң нѳжјѳн ветлыг морт вѳлі, а мыјѳн вогсіс МТС-ыд, Як Ваңлѳн бытѳѳ ѳтї вїнт соді, сѳмын чївкјавны мѳдіс.

А Ку́ма, колхозса складовщїк, сещѳма „зілміс“, мыј весїг сѳмын складас ѳтчїд лун кежлѳ мѳдіс кајлыны, бытѳѳ кодкѳ складѳ кајлан тујсѳ пощїс. Кајлас складѳ, пукалыштас вескї дорын, мыјкѳ зумыштчѳмѳн думајтыштас, сесга недырмагыт ѳдјѳ бѳр голс-їгналас. Чептѳ клучјас сујас да јурнас ѳтарѳ-мѳдарѳ гогнїтлѳм бѳртї шавк-сѳдас гортас.

Талун асывнас, Як Ваң локтѳм мыстї, Ку́ма їгнасіс ськѳд да мыјкѳ шѳпкѳмѳн сорнїтїс.

Ка́зтывлїсны частѳ код машїно-тракторнѳј станціјаса дїректорѳс, колхозса јуралыгѳс да комсомолец Петаѳс, кодї ѳнї велѳдчѳ тракторїстѳ. Як Ваң дыр код локыг вомсѳ вежнѳдлѳмѳн да кабыр вѳчѳмѳн вїсталис Ку́малы.

Ку́ма зев бура кывзїс да кытсурѳ содталїс, а мукѳддырјыс прѳстѳ шуалїс:— сїз, сїз!

Медбѳртї Ку́ма вашнїтїс Як Ваңлы:— Сурѳ ставыс, мыј колѳ, ї артмас, ен пов.— Сесга пуксїсны пызан сајѳ.

— Те-ѳд, Петрѳвїч, колхозса складовщїк. Те мортыд сус. Быдлаѳ самман. Војна вылын вѳлн-ї,— черїнаң чепѳлтїг моз шуалїс Як Ваң.— Дырѳ-ѳ, шуан, служїтлїн жежыдјасыдлы?

Тажѳ јуалѳмјас вылас Ку́ма ез сразу вочавїз. Плещсѳ кїнас малалїг моз сїјѳ думајтїс, сесга чуң вывгыс лыддїс. Недырмагыт Як Ваңлы бергѳдчѳмѳн нѳжјѳнїк шуалїс:

— Ме, буракѳ, служїтї воѳн жынјѳн. Мїјан отрадыд нїмалана вѳлі. Карателнѳјѳн шусывлїс. Ачым гоз-мѳдлыг ловсѳ бостї,— медбѳрја кывјассѳ шуалїгѳн Ку́ма јурнас пыркнїтыштїс.

— да. Сїз, сїз, еска,— черїнаң вылѳ вїзѳдїг моз вочавїзїс Як Ваң да ошјысѳмѳн шуїс:— І мї, Петрѳвїч, ег вес овлѳ секї гортын. Вот прѳјфїтїс-тај сїјѳ кадыс-а.

Сесга недыр чѳволыштїсны.

— Тенѳ, Ку́ма, колхозын почотѳ пунктѳны... А те кыјї туз,— румка пунктѳм бѳртї ышмѳдѳм могыс вїсталис Як Ваң. Ку́ма јурнас довкнїтїс. Як Ваң бара вїсталис ошјысїг моз:

— Ме дасѳкмысѳд воад доброволнѳтѳ кор мунї белѳј армїјаад, ок... јона-ї красујтчї.— Як Ваң бара думајтыштїс, сесга бара шуїс:— щѳглі јона зев. Ха-ха-ха,— тѳдтѳгыс бытѳѳ серамыс петїс сьлѳн.

— Мї-ѳд красујтчїм-жѳ,— ескѳдїг моз вїсталис Ку́ма. Лун кежлѳ вѳлі кык ыж туша начкѳны дас мортлы.

Як Ваң чуңнас пызанѳ таркнїтѳм бѳртї кѳш дорыс моз мѳдіс кїстны:

— Помнїтан, Петрѳвїч, колѳм вогатѳ? Ок, ме сек кущѳм вѳлі. Колхознїкјасыд ставѳн тенѳ бѳрїсны. А ме медвоз лептї кїс да медса бѳрѳз вїзї. О-о, мїса, Петрѳвїч, складовщїк. Слава тебе... І ѳнї кѳт агрономыд сїнбѳжнас те вылѳ вїзѳдѳ, а нїнѳм-на вывтїсѳ повны. Сїз-ѳд?— Як Ваң бара чепѳлтїс комлыг јурсѳ.

— да, сїз, братан. А етајѳ тракторјастѳ, воасны-да, мї їзведїтам,— вїсталис Ку́ма.

— Ізведїтам — ї бастѳ!

Возѳ Як Ваң мавтѳм кывјасѳн Ку́малы вїсталис:

— Помнітан, Петрөвич, тенад батыд вичко старөстаөн кор вөлі, а менам старшінаөн, ок... Кыз ми текөд олім.

— Ха-ха-ха,—сералисны кыкнанныс зев гораа. Як Ван мелиа Кузмалы шуалис:

— Ме колхозад ескө ег-жө бурыс пыр-да. Олі-өд вель дыр сіз. Сегса ме мөскөс гусөн начкі, ыж вузали дај телега вузали. Мед миса, өті-кө-і өті.

— А ме чајтан ег!—друг шуис Кузма.

— Да кыз-нө, Петрөвич, ог чајт. Төда-на-өд Саврастө кытчө вош-тин,—гораа серөктіг моз шуис Як Ван.

Кузма талун складө ез весіг-і кајлы. Төрыт колхозса јуралыс щөктыліс-жө көза кежлө мешөкјас лөсөдны, медем му вылө унжык позіс нуны көјдыс, но Кузма сөмын јурсө пөлөстлыштіс да шуис нөжјөнік:

— Часлы те мешөкјаснад. Сіз ужнас тырөма.

Як Ван төрыт бригадірыс зөбсіс. Бригадір локтіс Ванөс пощсыны ыстыны, а Ван бригадір пыртөз крөватулас пыріс.

А өні Кузма дінын Як Ван інас оз өшјы. Весіг-і паскыд коф чужөм вывгыс кык ыжыд чуқырјасыс оз төдчыны. Кузінік тушаыс сізі-і нугласө Кузма бердын.

— Но... Сізкө ми вөчам војын?—јуалис мунны лөсөдчигмоз Як Ван.

— Да. Асја вылыс. Ме локта те дорө, і Гаг шор пөлөн кајам ыб вылас. Сөмын чер бост, а ме ізтөг да карасін.

— Ладнө. Сіз-і вөчам.

3

Тракторјас воісны. Машино-тракторнөј станціјаын, коді воггіс регыд-на, лөб дасөті трактор.

Тракторјас вылөс-на: мичаа красіталөма, быдсөн вежыд петө, сөмын-на заводгыс петны муртса удітөмаөс. Јона шензөдісны тракторјас сіктса јөзөс. Мыјөн тракторјас мөдісны локны рајонсаң сіктө, пөрыс і том петіс встречајтны. Тракторјас грімгөны,—локтөны туж кушта. Тракторјас војгөн бытөө сіктыс ловзіс. Колхоз правленіје дінсаң плагөн мунісны сылігтырјі.

Тракторјас вылын томјөз, кодјас леччывлісны рајонө тракторістјасө велөдчыны.

Јона шензіс Јепім Васө. Пилө Иванкөд најө быд тракторлыс кыткө да кыткө чунјаснаныс відлісны. Пөрыс колхозыңајас дажө вөлі пөлөны первојсө шыгыс—вывті гора-да, но пөлөмыс регыд дурдісны. Тракторјас сіктө воігөн сувтлісны. Сіктө пыранінас ем шор пос да сіјөс відлалісны медвоз терпітас оз.

Як Ван да Кузма тракторјасөс встречајтанінын ез вөвны. Сіјө лунјасас кывсө вөлі, Кузма-пө „вісмөма“, а Як Ван коксө керыштөма. Гашкө-пө зөһнас кок лапасө лестукалөма.

...Талун гажа. Зарныөн пөртмасыс шонді јенеж шөрсань нумјалөмөн вічөдіс Гондор сіктө.

Гондор сікт талун аслыс сама олөмөн оліс. Ташөмыс весіг ез-на вөвлыв Гондор сіктын некор. Олөмыс сен талун пөртјын моз пуіс.

Жуисны отаро-модаро колхозникјас да колхозницајас. Кык пороу колхозница сувтомаос туј бокко да шензони. Најо кыкнанныс мича сарапанаос.

— Лубаој, ме талунга код лунсо немон-на ег азыв, сизимдас ар тырті-да,—шуо оти колхозницаыс.

— Талун гажа... Ташоуыс весиг прахникјас дырји оз оу-ыв,—шуо модыс.

— Лок мунам јоз динас.

Колхозникјас да колхозницајас кышаломоос тракторјас боуын том бајанистос. Сіјо ворсо гажаа јоктоданторјас. Круг пыщкын јоктоны пороу і том.

Быд трактор вылын долалисны уна полос лантајас. Најос полалис кокнидик лунтов. Быд трактор вылын воли лозунг. Лозунгјасо гижо-ма горд кумач выло.

Кујимон-ноу телега доодо воли течома којдыс мешокјас. доодо-лом воујас шапа сулалисны тракторјас боуын. Мегырјасо корталома лантајас-жо.

Гыалис прахниклун Гондор сиктын.

Паскыда шыбытчом колхозној мујас волины кушоо-нин. Лым сы-лис. Ывлаыс тыр моросон лолалис.

Тулыс. Шоныд зев. Сылони садјасын локтом лебачјас. Тувсов сынбдын жургыштоны налон гора да чилос шыјасыс. Товеа россом садјас веждооны. І кыпујас, і піпујас, і щощ ломпујас да бафпујас кудритчоны мича веж, чоскыд дука, петом корјасон.

Веждооны і ластавывјас. Мичаа, мичаа, шылквизони најо—вевты-сомаос веж турунон.

Најт ва сорон бузгыс шорјас модисны јамны. Налон бузган шы-јасыс лонисныжык.

А пороу пуркјо зев чоскыд свежој дук.

Ывла вылыс сіз бытто-і чуксало: поро, поро горны-козны.

І талун Гондор сиктса колхозникјас да колхозницајас колоннао строитчомон плагјасон да гудок улын гыломон кајисны тракторјасон ыбыло.

Медвоз висталис МТС-са начальник, сесга колхозса јуралыс. Мед-боуын кыв бостис сорнитны Пило Иван.

Сіјо медвоз кајис трактор выло да кинас шеныштом борти го-родис:

— Јортјас, колхозникјас да колхозницајас!

Пило Иван нумјаломон модис виставны:

— Тулыс. Гажа тулыс мијан таво. Поводоуыс мича да і асым гажаа, со, гажодчам. да оз-омој-но солломыд радлы! Оз-омој-но син-јасыд сузодчыны паскыда, паскыда шыбытчом мујас куштаыс, кытчо ми таво козам машинајасон, а горам со тракторјасон. Ме тырті таво квајтымын ноу арос, самој они тырис, да ташом гажа тулыссо ег-на азыв... ме бытто талун зик дасквајт аросакод. Абу диво мијанлы радлыныс, кор наујасным јортодјасын тыр да сојан-јуан бур. Атто ме шуа великој Сталинлы шуда да гажа олом сетомыс.

Јозыс Пило Иванлы воча клопјатисны да „ура“ горзисны. Недыр мысти тракторјас ворзисны му куза. Луныс мича. Гажа. Талун медвоз-га борозда.

Мај төлысса вој. Лөн. Шуч-ни рач. Колхозној ыбвылын, көні тө-
рыт вөлі зев гажа; рувјалис тувсовја сук жежыд ру.

Кадыс вөлі асјадор-нин. Сондор сиктын помлаңыс чукөстчис көн-
кө петук.

— Ки-ки-р-ку-у-у,—мылаа јурөбтис сылөн горөдөм шыыс војса лөн
сынөдын, но бара регыдмыстө вөлі чөв.

Сикт узис кыз унмөн.

Ыбвылын кујим том пионер: Сеңа, Роза да Мита. Куст боқын,
кысаң неылын сулалисны кујим трактор, најө пукалисны да нөжјө-
нык сорнитисны ас костаныс. Унныс некодлөн ез лок. Щөкыд баф
куст сајсаң виқөдлөны тракторјас вылө, кодјасөс вөлі вевтөма бре-
зентөн.

Шылквизөны паскыд мујас. Төрыт вел уна лоі гөрөма—нужвизис
куз да ыжыд гөрөм пласт.

Мита, плекан вылө пуксөмөн, висталис герој јылыс вист. Сеңа да
Роза кывзисны.

— Сижө вөлөма пионер,—висталис сөлөммыс Мита.—Нымыс вөлөма
Павлык, а овыс—Морозов. Вөлөма сещөм пионер, коді...

Мита ез уфит шуны воқө кыв, неуна боқысжык друг кылис кызөк-
төм шы. Пионерјас лантөдчисны.

... Кык морт—чераөс кыссисны му вывти тракторјаслаң... Частө-
код өтисыс виқөдавлис гөгөрбок. Најө пыр матыстчисны тракторјас-
лаң. Тракторјас динөз мунны колө-нин вөлі налы сөмын вокков кыз-
кымын.

Муртса-муртса Ежва мөдлапөвсајын понөмјас да нывпујас
јывти заводитис пөртмасыштны туріпув ва код рөма асја кыа. Көн-
кө вөрын кылө чіпөстисны лебачјас. Неуна пөлыштис асыв-төв, ша-
рөдыштис муртса петөм баф корјасөс.

Пионерјас гусөнык ас костаныс шөпкисны.

— Ти зев өдјө леччөј сиктө. Чукөстөј колхозныкјасөс. Ödjö. А ме
кыјөдча, мыј тајөјас мөдасны вөчны. да сөмын өдјө. Зев өдјө леч-
чылөј,—Сеңа, Розалы да Миталы индис кыт мунны.

Сеңа баф куст дорсаң аззылис, кызи Роза да Мита котөртисны
зев өдјө сиктө.

Сеңа, каңмоз, ассыс зөланік тушасө муөз копыртөмөн, нөжјө-
нык кыссис баф куст сајө. Сесаң виқөдныс вөлі зев лөсыд, мыј ку-
тасны керны тајө кыкыс... Сеңалөн чөдлачкоф лөзов сінјасыс суга
виқөдисны тракторјаслаң. Сөлөмыс морөс тырнас таркјис—чеччис.
Чувствујтө Сеңа зев бура, кыз сылөн туша пастаыс сөнјасөдыс ветлө
вірыс. А јурас бергалө уна мөвп, кодјас зев частө вежласөны.

Аслыс кайтис Сеңа зев терыба:

— Ödjöжык, Роза да Мита!.. Ödjöжык...

... Кык морт—Кузма да Як Ваң—тракторјас дорө кор кыссисны,
ыжыда ышлолыштисны да гөгөрбок виқөдисны лөг сінјасөн вел дыр.
Сеңа неуна тракторјаслаң кыссыштис. Сылөн ез овгы места вы-
лас. Окота ескө смела сувтны тракторјас бердө да го-
рөдны:

— „Ен матыстчөј, врагјас, ог лез тјанөс тракторјас жульыны!“
Колөны минутјас.

Медвоз Кузма көсјис тракторјасас кутчысны, но Як Ваң кутис
сојөдыс да шуис нөжјөнык: „Медвоз бензинсө өзтам“.

... Сенаһон сәләмыс шаркјіс—чеччаліс. „Бензін... Бензінә көсјә-ны Һзыны“,—таз шуаліс аслыс. Со... ез вермы терпїтны Сена, звїрк сувтїс да котөртїс бензін бочкајас бокә. Галстуксә ләсәдыштїс да гораа горәдіс: „Ог сет ме тїјанлы, врагјаслы, кутчысны тракторјасә да бензінә.“—Тажә лечыд шыјасыс Сенаһон јуркнїтїсны ыбвыв папта.

Кузма, кодї зев термасөмөн вөлі лукјысө-нїн трактор пыщкын, друг чујміс. Сїјә ләг сїнјасөн вїзәдліс зумыда сулалыс пїонер вылә да бензін кїстыс Јак Ваһлы горәдіс:—көртав сїјәс... лїбә вї понпїәс моз. Әдјә!..

Со шапкїсны Сенаәс чорыд кабырјас. Јак Ваһ ыжыд кабырөн вартїс Сенаһы пелбокас. Сена ымөстөмөн уәсїс.

Јак Ваһ термасїс бөчкајас дорын, көсјїс востыны да Һзыны. Кузма вөлі востә-нїн тракторлыс крышкасә, но...

Му борсаһ кылісны гора шыјас. Котөрөн локтїсны тракторїст-јас да колхознїкјас. На возвылын котөртїсны Роза да Мїта.

— Е-е!.—локыс мурөстїс Кузма,—шедїм!—Сїјә мөдәдчыліс-жә котөртны, но вөлі сор-нїн. Јәз акнїтїсңы, кор аққїсны Кузмаәс да Јак Ваһәс.

— А-а, со кодјас!—горәдісны кодсурә.

Роза да Мїта ускөдчїсны кулыс Сена дїнә. Сїјә сәкыда лә-лалїс.

Кор аққїс Розаәс да Мїтаәс, Сена муртса шуыштїс:

— Тракторјасә?..

— Ез удїтны,—өтщөщ вочавїзїсны Роза да Мїта.

БАГАТЫР КУЗМА

(МОЛДКЫВ)¹

Кушдмкө царствоын, кушдмкө государствоын оліс-выліс гольник крестанін Кузма.

Тушаыс Кузмалон вөлі ічөтк, жеб, но журыс сылон ез вөв тыртөм. Отчид Кузма муніс гөрны да зев јона музіс. Водіс шојчыны му вылө, а вөвсө јрсыны лезіс.

Бура ескө і шојчыштис Кузма, но сы вылө ускөдчисны лөзјас, номјас, дебјас да кутисны сіјс курчавны.

— Мы-нө ті лоінныд, вірјуысјас,—дөзміс Кузма да заводітис најос влавны.

Отыкыс өвтыштис — кыз лөз усі. Мөдыс өвтыштис—со ном усі. Којмөдыс өвтыштис—кујімсо деб усі.

„Аттө,—думыштіс Кузма.—Кујимыс өвтыштөмөн сымында вірјуысөс влі. Тащөм ме могучеј багатыр, а гортын чөв ола. Муна војутны. Нынөм весшөрө гортын овны“.

Чукөстис Кузма ассыс пөрыс вөвсө. Воіс Кузма му вылыс гортас да пирөмөн щөщ горөдіс:

— Баба, ме војутны муна.

— Кодкөд војутны?—јуаліс сылыс баба.

— Коді паныд сурас, ськөд і војута,—вочавізіс Кузма.—Ме, баба, абу прөстөј морт, а багатыр. Ме талун кујимыс өвтыштөмөн сурс мында вірјуысөс влі. А соыс-кө өвтышта, лубөј војска жугөда. Пукіс Сівко-Бурко вылө да мөдөдчис војутны.

Віт лун муніс Кузма да некодкөд ез паныдаслы. Квајтөд лунө сіјө воіс кујім туј вожд: өті туј нуөдө асыв вылө, мөд туј нуөдө вој вылө, којмөд туј нуөдө рытив вылө. Быд туј вожын гіждөма.

Оті сурја вылө вөлі пасјөма:

„Татчө-кө пыран, чөскыд сојан-јуан аслыд азған“.

Мөд сурја вылө пасјөма:

„Таті-кө мөдөдчан, вөлыд кулө, а журыд пелпом вылад колас“.

Којмөд сурја вылө пасјөма:

„Тажө тужөд-кө мунан, јуртө воштан“.

— Кушдөм-нө ме лөа багатыр, јур воштөмыс-кө повза.—Горөдіс Кузма.—Ме өті өвтыштөмөн квајтсо лов ускөда, а соыс-кө өвтышта, лубөј војска жугөда. Муна тајө тужөдыс.

Кузма гіжіс шөмөн којмөд туј вожса сурја вылө:

„Тажө тужөд муніс могучөј багатыр Кузма, коді өті өвтыштөмөн квајтсо лов ускөдө, а соыс-кө өвтыштас, лубөј војска жугөдас“.

Коркө-некоркө Кузма воіс паскыд луг вылө да сувтіс сетчө шојчыны. Водіс небыд турун вылө да унмовөіс багатырскөј унмөн, а Сівко-Буркоыс бостчис јрсыны да гулајтны луг кузаыс.

¹ Јөз костыс гіжіс М. Лебедев.

Сек кості кујім туј вожд локтісны сыв куза саблајаса, кык сыв куза шыјаса, кујім багатыр, а вѡвјасныс налѡн бѡ код збојѡс. Најѡ лыдѡісны Кузмалыс гѡждѡсѡ да чујмісны.

Ѧті багатыр і шуѡ:

— Атѡѡ. Ем-ждѡ му вылад багатырјас. Ме ѡтік ѡвтыштѡмѡн вер-ма сѡмын квајтымын мортѡс ускѡдны. Колѡ-ждѡ ескѡ азѡѡдлыны тащѡм могучѡј багатыртѡ-да.

Сорнітісны, сорнітісны кујім багатыр да гыжјалісны ассыныс јурјаснысѡ. Код тѡдас, кыі на вылѡ віѡѡдлас Кузmayı. Оз-ѡ скѡрмы да оз-ѡ ускѡд најѡс ѡтік ѡвтыштѡмѡн?

— Мыј лоан ло,— шуісны медбѡрын.— Мунам могучеј багатыр Куз-ма дѡнѡ.

Азѡісны багатырјас Кузmayıс: нужѡдѡма веж турун вылѡ да шкор-гѡ-уѡѡ, оз і кыв багатырјаслыс воѡмсѡ.

Багатырјас ез і лыстны матыстчыны Кузма дѡнѡз, а кутісны ылі-гань віѡѡдны сы вылѡ да ас костаныс вашкѡдчыны.

А Кузма бытѡѡ-кѡ пыр-на уѡѡ, но збыл вылас сіјѡ важѡн-нын саѡ-міс да гусѡнік віѡѡѡ кујім багатыр вылѡ. Сѡлѡмыс сылѡн сіі і чеч-чіс морѡсас повѡѡмысла. Тащѡм јон јѡзѡс да тащѡм збој вѡвјасѡс сіјѡ весіг вѡтнас ез азѡывлы.

Кујім лун да кујім вој нѡшта кујліс сені Кузма да лок ногѡн шкоргіс, бытѡѡкѡ уѡѡ. Сіјѡ віччысіс багатырјаслыс мунѡмсѡ, а бага-тырјас віччысісны сылыс саѡмѡмсѡ. Кузма поліс багатырјасыс, ве-сіг ез лыст вѡрѡѡдчынысѡ, а багатырјас полісны Кузmayıс, ез лыст-ны сы дѡнѡ матыстчыны.

Нѡлѡд луннас кујім багатырлы вајісны сіјѡ муын царствујтыс цар-гань јуѡр: мыј сіі сіз, менам муѡ јуастѡг локтѡмыс ме багатырјас вылѡ јона скѡр да ыста на вылѡ дас сурс салдат да щѡкта капус-та моз керавны кортѡм гѡстјасѡс, оз-кѡ најѡ бурѡн весасны менам муыс.

Багатырјас щѡктісны віставны царлы паныд јуѡр, мыј најѡ бу-рѡн оз мунны, мыј налѡн ем сещѡм багатыр, кодѡ ѡті ѡвтыштѡмѡн квајтѡс лов ускѡѡѡ, а соыс-кѡ ѡвтыштас, лубѡј војска жугѡдас. Та дѡнѡ багатырјас соѡтісны, мыј могучѡј багатыр Кузма уѡѡ-на, но кор саѡмас, секі царскѡј војскалы бур оз ло.

Кор царскѡј војска матысміс, багатырјас шуісны чуксавны Куз-mayıс. Најѡ сувтісны восков кыз сајын Кузmayıс да чукѡстісны рамы-нік гѡлѡсѡн:

— Могучѡј багатыр Кузма! Поѡас-кѡ, саѡмѡдчыв да кывзышт мѡјанлыс вісталѡм.

Кузмалы лоі зев долыд, мыј багатырјас агныс полѡны сыыс. Сіјѡ востіс гѡнјасѡ да скѡрыс мурѡстіс!

— Мыј-нѡ? Кодѡ сені тапікасѡ? Кодѡ лыстѡ торкны менсым ба-гатырскѡј унмѡс?

Багатырјас кѡпыртчылісны Кузмалы да вісталісны:

— Ен лѡгас могучѡј багатыр Кузма. Мі локтім теныд віставны со мыј јылыс:

— Тајѡ муын царствујтыс цар ыстіс мѡјан вылѡ дас сурс салдат. Гашкѡ, те ачыд пондан војскакѡд тышкасны, алѡ мѡјанлы щѡктан?

— Ме ѡті ѡвтыштѡмѡн квајтѡс лов ускѡѡѡ, а соыс-кѡ ѡвтышта, лубѡј војска жугѡѡа... дас сурс салдат вѡснаыд меным јанзім заводітлынысѡ.

— Сіңкө щөкты міжанлы, мі тајө војскатө здукөн жугөдам.

— Щөкта тіжанлы. А сесса вісталөј мем, кызі тіжан помагас делдыс.

— Лоас вөчөма, могучөј багатыр Кузма,—бара копыртчылісны багатырјас, сесса пукгісны вөвјас вылө да ускөдчісны царскөј војскалы паныд.

Ез і дыр кыссы багатырјаслөн царскөј војскакөд тышыс. Најө шырісны саблајаснас царлыг војскасө, сөмын өтік мортөс ловјөн колісны, медем сіјө верміс нуны јуөр царлы.

Тыш помагөм бөрас багатырјас вісталісны Кузмалы царлыг војскасө кералөм јылыс.

Мөд луннас кывгіс, мыј цар ыстө багатырјаслы паныд кыз сурс салдатөс.

Багатырјас вісталісны Кузмалы да јуалісны, мыј колө керны.

Кузма шуіс налы:

— Мунөј да керавлөј ставсө, а меным, могучөј багатырлы, абу лөбыд петны тащөм ічөт војскалы паныд.

— Лоас вөчөма, могучөј багатыр Кузма,—копыртчылісны багатырјас да керавлісны царлыг војскасө, сөмын өті салдатөс бара ловјөн колісны да мөдөдісны сіјөс віставны царлы војскасө жугөдөм јылыс.

Бара јуөр воіс, мыј цар оз-на мірітчы да ыстө багатырјаслы паныд комын сурс салдатөс. А Кузма ез-на чеччыв уғанінгыс, кор сы дінө матыстчісны багатырјас да вісталісны комын сурс салдат локтөм јылыс.

— Ме өті өвтыштөмөн квајтөсө лов ускөда, а соыс-кө өвтышта, лубөј војска жугөда,—вочавігіс Кузма.—Ме-кө тащөм ічөт војскалы паныд пета, порејас кутасны серавны. Мунөј да кералөј ставсө, а ме сек кості ічөтіка уышта. Кузма бергөдчіс мөд бок вылас да заводітіс гораа шкоргыны.

Багатырјас бара ускөдчісны царскөј војска вылө да керавлісны став салдатөс, сөмын өті мортөс ловјөн колісны да мөдөдісны царлы јуөр сылыс војска жугөдөм јылыс.

Коркө царсаң бара воіс јуөр, мыј сіјө оз-на мірітчы, мыј сіјө налы паныд ыстө Балбес багатырөс, кодлөн тушаыс кујім сыв куза, а пелпомјасыс печатнөј сыв папта. Јуөртісны багатырјас та јылыс Кузмаөс. А Кузма шуө налы:

— Мунөј да керавлөј Балбес багатырөс, меі сіјө воғө вылө төдас кызі кавшасны могучөј багатыр Кузма вылө, коді өті өвтыштөмөн квајтөсө лов ускөдө, а соыс-кө өвтыштас, лубөј војска жугөдас.

— Лоас вөчөма, могучөј багатыр Кузма,—копыртчылісны багатырјас да ускөдчісны Балбеслы паныд, а Кузма водіс луг вылө, кувіс сінјассө да бара зев чөскыда унмовгіс.

Багатырјас мунісны Балбеслы воча. Но кор азгісны Балбеслыс кујім сыв куза тушасө, печатнөј сыв папта пелпомјассө да сур пуан пөрт ыжда јурсө, зев јона повгісны да локтісны бөр Кузма дінө.

— Балбесыд вывті ыжыд вына багатыр,—шуөны багатырјас.—Тушаыс сылөн кујім сыв куза, пелпомјасыс сыв папта, јурыс сур пуан пөрт ыжда. Мі огө чајтөј сіјөс верміг да тышкастөг бергөдчім бөр те дінө. Лоас теныд аслыд сылы паныд петавны...

Кузма чужміс, сїѳ думайтіс, думайтіс да шуіс:

— Меным тајѳ Балбесыд зїк нїнѳм, кор ѳтї ѳвтыштѳмѳн квајтсо лов ускѳда, а соыс-кѳ ѳвтышта, лубѳѳ војска жугѳда.

Зїк пыр сузѳдѳѳ меным нѳл тыртѳм мешѳк, —щѳктїс Кузма. — Кык мешѳксѳ ічѳтжыкѳс, а мѳд кыксѳ зев ыжыдѳс да паскыдѳс.

Вајїсны багатырјас Кузмалы нѳл тыртѳм мешѳк.

Кузма кышалїс ічѳтжык мешѳксѳ аслыс јур вылас, сїн вестас лѳгѳдїс векнїдїк ројас, мед позїс сет вїзѳдны. Мѳд ічѳт мешѳксѳ кышалїс вѳлыс јур вылѳ, а сїн вестјассѳ роzѳдїс. Ыжыд мешѳкјас-сѳ бостїс сѳрсыс да мѳдѳдчїс Балбеслы паныд.

А Балбеслѳн локтѳмыс вѳлі кылѳ-нїн. Муыс тїралѳ багатырскѳѳ вѳв тувчалѳмысла. Нѳдыр мыгтї тыдовтчїс Балбеслѳн сур пуан пѳрт ыжда јурис, сесга печатнѳѳ сыв пагта пелпомјасыс, сесга зѳннас петкѳдчїс кујїм сыв куза тушаыс.

Балбес аззїс Кузмалыг зѳланїк тушасѳ, вїзѳдлїс пѳрыс кѳбыла вылас да сещѳм гора серѳктїс, мыј Кузмалѳн муртса пелјасыс ез потны.

— Ме, багатыр Балбес, став мусѳ верма бергѳдны. Ме најтѳ вѳча кортѳм гѳстјасѳс, кодјас оз кѳсјыны мунны мїјан царствоыс.

Но Кузма ез повзы, сїѳ нѳшта збоја вочавїзїс Балбеслы:

— Ме—могучѳѳ багатыр Кузма, ѳтї ѳвтыштѳмѳн квајтсо лов ускѳда, а соыс-кѳ ѳвтышта, лубѳѳ војска жугѳда. А тенѳ Балбесѳс сїнкунѳмѳн верма да море сајѳ шыбыта вѳвнад і ставнад.

— Кызї-нѳ те море сајад менѳ шыбытан, ачыд зїк лудїк код-да, —вежнясїс вѳв вылас Балбес пїнсѳ жергѳдѳмѳн. —Те вегїг ассыд чужѳмтѳ тупкѳмыд меыс полѳмысла.

— Зїк-жѳ те јѳѳ, Балбес, —пыркнїтїс јурнас Кузма. —Те астѳ багатырѳн шуан, а он тѳд багатырскѳѳ законтѳ.

Балбес дурдїс серавны да јуалїс:

— Кущѳм багатырскѳѳ закон?

— Ме теныд вїстала тајѳ законтѳ, —вочавїзїс Кузма. —Кор јонжык багатырјас вермасѳны омѳлжык багатырјаскѳд, пыр сїнјассѳ мыјѳнкѳ вевтѳѳны. Сѳмын ѳткоѳ вына багатырјас вогса сїнмѳн вермасѳны.

Ѳбїднѳ лої Балбеслы Кузма кывјасыс. Кыз лыстѳ Кузма, лудїк код тушаа морт, тазі сорнїтны прамѳѳ багатыркѳд.

Балбес шуѳ:

— Ме сїз-кѳ чужѳм вевтѳѳмѳн-жѳ понда тышкасны. Сѳмын вот менам чужѳм вевтѳѳд вылас сѳрыс немтор абу.

А Кузмалы тајѳ і вѳлі колѳ. Сїѳ сетїс ассыс прѳст мешѳкјассѳ да шуѳ:

— Тенад-кѳ абу, менам ем. Со бост да ѳтї мешѳксѳ кышав ас вылад, а мѳдсѳ вѳлыдлы јурвылас, сесга бѳрынтчы татыс верст ылаѳ кымын да горѳд меным. Ме воча теныд горѳда: заводїтам тышкасны. Сы бѳрын кыкнаным ускѳдчам мѳда-мѳд вылѳ да кутам керасны саблајасѳн, суцкасны шыјасѳн, гѳлѳс шы сертї, кытчѳз кодным-кѳ ог усѳѳ.

Те ен вїзѳд менам ічѳт туша вылѳ. Ме ѳтї ѳвтыштѳмѳн квајтсо лов ускѳда, а соыс-кѳ ѳвтышта, лубѳѳ војска жугѳда.

Балбес кышаліс мешѡкјас аслыс да вѡлыслы чужѡмас, бѡрматіс вѡвсѡ верстыс-на ылѡжык да горѡдіс:

— Ме гѡтов, заводітам тышкасны.

Кузма леччіс вѡв вывгыс, пѡрччіс јургыс мешѡксѡ, сувтіс ыжыд пожѡм сажѡ да воча горѡдіс:

— І ме гѡтов, заводітам тышкасны.

А Балбес да сълѡн вѡлыс нінѡм оз азгыны да чорыд тѡвныр моз тымѡдѡны—лебѡны Кузма гѡлѡс шы ылѡ.

Тақ скачїтїгас Балбеслѡн вѡлыс сещѡма зурагїс пелпомнас по-жѡм пуас, мыј сетчѡ-жѡ усїс дај кулі. А Балбес тумбылтчіс вѡв вывгыс, кучкыгїс кыз јурнас їзїѡ да сартѡг чергѡдчіс пожѡм улас, Кузма котѡртчіс сы дїнѡ, кыкнан кїнас лептыштїс косасѡ да кымын-кѡ сѡтыштѡмѡн орѡдіс Балбеслыс јурсѡ.

— Со кызї ужалѡны могучѡј багатырјасыд,—ошкіс асѡ Кузма, сегоа чукѡстїс кујїм багатырѡс да шуїс налы,—велѡдчѡј меноым тышкаснытѡ, кытчѡз ме ловја, а кула-кѡ кодї секі тїжанѡс велѡдас.

— Велѡдчам, велѡдчам, могучѡј багатыр Кузма,—шыагїсны багатырјас.

Мыјѡн кывгїс царлы, мыј Кузма зїс сылыс медоа јон багатырѡс і ѡтїтѡг керавлїс сылыс став војскасѡ, сїјѡ јуртѡг-сартѡг пышїс кытчѡ сїнмыс вїздѡѡ, весїг царствосѡ асоыс колїс пуста.

Карѡ пырїгѡн јѡз чолѡмалїсны багатыр Кузмаѡс.

ЈУРИДАЛЫС

Н. Асејев. Бөрүсан лун (<i>кывбур</i>)	3
Адалыс. Віза олан, Шота Руставели	4
„Бајкал“ (<i>Капітан К-лөн віет</i>)	8
Анна Каравајева. Ніколај Островскіј	16

Гіжны бостчыяслөн јукбд.

Отсалам том авторјаслы овладејтны художественној творчествоон	19
С. Н. Лыткін. Кујім гіжд (віет)	24
А. Шаманов. Плены (<i>пöрыс колхозніклөн віет</i>)	28
А. Шахов. Медвоцза бөрөзда (<i>віет</i>)	30

Комі епосыс.

Багатыр Куэма (<i>мојакыв</i>)	37
<i>Обложка вылым өілуэт І. В. Сталинлөн</i>	

Вр. отв. редактор Н. Надеева.

Инд. №: 20

Телл. редактор М. Шестаков.

Обложка худ. В. Полякова.

Главкнт № 710. Заказ № 61. Стат. формат бумаги 62 × 94 1/16. 3,75 печ листа.
60000 вел. в п. л. Тираж 1000 экз. Сдано в набор 13/1-38 г. Подл. к печати 8/II-38 г.

Типография УМП, Коми АССР, г. Сыктывкар, Дом печати.

Акт № 13

Вкладыш. Д.

Торја номерлõн дохыс 1 ш. 50 ур

431

3